СОВЕТ КОНСТИТУЦИЯГА АЛДАР!

Бүгү чурттарның пролетарийлери, каттыжыңар!

1925 чылда үндүрүлгетинген

ШЫН

СЭКП Тыва обкомунуң, Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң болгаш Министрлер Чөвүлелиниң органы

1972 чыл
ДЕКАБРЬ
5
ВТОРНИК
№ 286 (9064).
Өртээ 2 көп.

Улустарның өндүр байырлалы

Бөгүн — ССРЭ Конституциязының хүнү. Совет демократияның бо улуг байырлалын социализмниң бедиктерин кады чаалап алган Совет Эвилелиниң бүгү акы-дуңмалышкы улустары ССРЭ-ниң 50 чыл оюнун бүдүүзүнде демдеглеп турары-биле онзагай.

Октябрьның социалистиг Улуг революциязының ачызында төрүттүнген чаа хевирниң күрүнези — Советтерниң республиказы, чаа хевирниң демократиязы — ажылчы чоннарның демократиязы улам бурунгаар хөгжүп, коммунистиг ниитилелдиң тургузукчузу болур кижи бүгүдезинге улуг аас-кежикти берген. Кижиге эргежок чугула хосталга, хамааты хүлээлге, соңгуур болгаш соңгудар эрге — олар шупту демократия-биле дорт холбаалыг. Конституцияда быжыглаан ол бүрүн эргени ажыглаан, Совет чурттуң хамаатызы болуру улуг аас-кежик!

ССРЭ-ниң чартык чүс чыл юбилейиниң бүдүүзүнде Владимир Маяковскийниң кайгамчыктыг сөстери чаазы-биле болгаш онзагай күштүг-биле чаңгыланып турар.

«Номчуңар,
адаарганар,
мен —
Совет Эвилелиниң
хамаатызы мен».

Совет Эвилелиниң хамаатызы! Бо бөдүүн сөстүң утказы улуг болгаш бүгү талалыг ханы. Совет Эвилелиниң хамаатызы бүрүзү хөй националдыг совет улустуң тудуш кезээ болуп турар.

«Бистиң чуртувуска социалистиг тургузуушкунуң чылдарында **кижилерниң чаа төөгүлүг ниитилешкен чоруу — совет улус** тыптып келген. Күш-ажылга, социализм дээш демиселге, ону камгалаар дээш тулчуушкуннарга ангыларының болгаш социал бөлүктерниң, нацияларның болгаш националдарның бир дески чаа харылзаалары — найыралдың болгаш кады ажылдажылганың харылзаалары төрүттүнген» деп, СЭКП-ниң XXIV съездизинге ТК-ның Отчёт илеткелинге Л. И. Брежнев чугаалаан.

Бистерге, Советтер чуртунуң хамааты бүрүзүнге Төрээн чурту, совет улустарның найыралдыг өг-бүлезинде бактаап турары эң-не үнелиг болгаш эргим.

РСФСР-ниң автономнуг 16 республиказының эң-не аныя — Ленин орденниг Тыва АССР-ниң ажылчы чоннары Төрээн чурттуң чечектелиишкининге улуг салышкынназы-биле бо юбилейлиг чылда Конституция хүнүн уткуп турар. Тываның тараажылары бо чылын күрүне шыгжамырынга 132 муң тонна тарааны урган. Ол дээрге пландан барык ийи катап ажыг. РСФСР-ниң Министрлер Чөвүлелиниң болгаш ВЦСПС-тиң шилчиир Кызыл тугун бистиң республиканың бо чылын чаалап алганы СЭКП-ниң XXIV съездизиниң шиитпирлерин амыдыралга боттандырарынга тараажыларның улуг салышкынының түңнели. Республиканың 200 ажыг хойжузу төрүүр чүс хойга онааштыр 96 болгаш оон-даа хөй хураганнарны камгалап ап, социалистиг чарышка көскү черни ээлээни Төрээн чуртка төлептиг иштиң база бир чижээ-дир.

Чаа Тываның сайзыралы шапкын, салым-чолу магалыг. Ол ам сайзыраңгай үлетпүрлүг, мурнакчы техника-биле чепсегленген хөй адырлыг социалистиг көдээ ажыл-агыйлыг. Совет эрге-чагырга, улуг орус улустуң дузаламчызы, ССРЭ-ниң хөй национал улустарының акы-дуңмалышкы найыралы болгаш дузазы Тываны индустриалдыг республика кылдыр хуулдурган. Совет Эвилелиниң составында бактаап кирген аныяк Тываның ажылчы чоннары эрткен чээрби сес чылдарның иштинде улуг базымнарны кылган. Бистиң республикада национал кадрлар, мергежилдиг тускай эртемниглер хөй. Чоннуң аразында талантылыг чогаалчылар, артистер, чурукчулар, композиторлар, эртемденнер кайы хөвей. Республикада 48 эртем кандидадының 23-жү тывалар. Тывада 70 ажыг нацияның болгаш националдарның төлээлекчилери чурттап, бир демниг, найыралдыг ажылдап турары кымны өөртпес боор. ССРЭ-ниң улустарының акы-дуңмалышкы өг-бүлезиниң составынга Тываның кирген үези — 1944 чыл-биле деңнээрге, ам оон үлетпүр бүдүрүлгезиниң хемчээли 37,3 катап өскен. Улустарның быжыг найыралдыг, хей-аът кириишкининиг күш-ажылының түңнели ол.

Бөгүн Совет Тываның үлетпүрү бурунгаар улуг базымнарны кылганын магадавас аргавыс чок. ССРЭ-ниң составынга Тываның кирериниң мурнунда бүдүн чылда оон бүдүрүп турганы хире үлетпүр продукциязын 10 хонукта бүдүрүп турар. Бо чижек Совет Тываның сайзыралының кайгамчыктыг бурунгаарлааның чайыннанчак херечизи.

ССРЭ Конституциязы кижи ниитилелиниң төөгүзүнде эң-не чөптүг ниитилел болгаш күрүне тургузуун хоойлу ёзугаар быжыглаан. Социалистиг демократия бистиң чуртувустуң бүгү нацияларынга болгаш биче улустарынга национал айтырыгларын ниитилелдиң сонуургалынга дүүштүр шиитпирлээр арганы берип турар. Хөй националдыг социалистиг күрүнеде күрүнени эргелеп башкарары бүгү националдарның ажылчы чоннарының ниити херээ апарганын Советтерниң составы херечилеп турар. ССРЭ Конституциязы ёзугаар бистиң республикадан ССРЭ-ниң Дээди Совединге 12, РСФСР-ниң Дээди Совединге — 2, Тыва АССР-ниң Дээди Совединге — 120, республиканың чер-чер Советтеринге — 3041 депутат соңгуткан. Олар дээрге хөй националдардан тургустунган чоннуң эң эки төлээлекчилери-дир. Тыва АССР-ниң чер-чер Советтериниң депутаттарының 61,1 хуузу ажылчыннар болгаш колхозчулар.

Совет конституцияның ачызында тыва херээжен кижилерниң амыдыралында улуг социал өскерилгелер болган. Бөгүн тыва херээженнерниң аразында Советтерниң депутаттары, бүдүрүлгениң удуртукчулары, башкылар, эмчилер, зоотехниктер, агрономнар дээш кымнарны чок дээр. Ол дээрге социалистиг күрүнениң Үндезин Хоойлузунуң херээжен кижилерге хөй-ниитиниң бүгү ажыл-чорудулгазынга эр улус-биле бир деңге шуут киржир эргени бергениниң түңнели-дир.

Тываның херээженнеринден ССРЭ-ниң Дээди Совединиң 4, РСФСР-ниң Дээди Совединиң —1, Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң—50, хоорай болгаш район Советтериниң—275, көдээ болгаш суур Советтериниң —864 депутаты бар.

Депутаттың чон мурнунга бедик алдарын база улуг эрге-

(Уланчызы 2-ги арында).

САННАР БОЛГАШ ФАКТЫЛАР

Бо чылын Совет Конституция хүнү бистиң чуртувустуң бүгү улустарының өндүр улуг байырлалының — Совет Эвилелиниң тургустунганының 50 чыл оюнун бүдүүзүнде, хөй националдыг Совет күрүнениң чартык чүс чыл дургузунда кайгамчык улуг чедиишкиннери онза көстүп турар үеде демдеглеттинип турар.

* * *

ССР Эвилелиниң Дээди Совединиң амгы составында бистиң чуртувуста чурттап турар 62 националдың төлээлекчилери бар.

* * *

Совет эрге-чагырга чылдарының дургузунда ажылчын ангы 6 катап улгаткан болгаш ам 65 миллион кижилиг, оон үштүң ийи кезиинден хөйү — индустрия ажылчыннары болган.

* * *

Улус ажыл-агыйында ажылчын, албан-хаакчыларның 51 хуузу, көдээ ажыл-агыйда — 44 хуузу херээженнер.

* * *

Улуг Октябрьның бүдүүзүнде Россияның чонунуң барык 75 хуузу бижик билбес турган. Эрткен өөредилге чылында биске 80,2 миллион кижини өөредилгениң бүгү хевирлеринге хаара туткан. Ажылдап турар чоннуң 65,3 хуузу тоску беш чылдың эгезинде безин дээди болгаш ортумак эртемниг турган.

* * *

Революция мурнундагы Россияга 11,6 муң эртем ажылдакчызы турган. Ам ССРЭ-де олар — миллион ажыг ийикпе делегейниң бүгү эртем ажылдакчыларының дөрттүң бир кезии.

* * *

Ам улус ажыл-агыйында дээди өөредилге черлерин болгаш техникумнар дооскан 17 миллион кижи ажылдап турар. Чүгле сески беш чылдың дургузунда безин 7 миллион ажыг специалисти белеткээн.

* * *

Хереглелдиң ниитилел фондуларындан чонга тыпсыр төлевир, чиигелделер сески беш чылдың дургузунда 1,5 катап ажыр улгаткан. Чоннуң кижи санынга онааштыр алырга олар 1965 чылда 182 рубль турганындан 1970 чылда 262 рубль болган.

* * *

Чаа беш чыл планында ажыл төлевирин, пенсияларны улгаттырарынга болгаш чоннуң амыдыралын экижидер өске-даа хемчеглерни алырынга үндүрүп берген акша-хереңги эрткен чылдаалындан ийи катап хөй.

* * *

Курорттарны болгаш туристи албан черлериниң четкизин сайзырадырынга үндүрүп берген хереңги эрткен беш чылдаазындан 600 миллион рубль ажыг.

(СЭТА).

50
ССРЭ
СОВЕТ
КОНСТИТУЦИЯ

СӨЗҮН ЭЭЛЭЭР

АК-ДОВУРАК. (Телефон-биле). Совет Конституцияның хүнүн «Тыва даг-дүгү» комбинаттың ажылчыннары, инженер-техниктиг ажылдакчылары күш-ажылчы чедиишкиннерлиг уткаан.

Даг-дүгү арыглаар фабриканың ажылчылары тоску беш чылдың ийиги чылында пландан ажыр ийи муң тонна сорттуг даг-дүгүн Төрээн чуртка бээр хүлээлгени алган турган. Ону хуусаа бетинде күүседир талазы-биле боттуг хемчеглерни ап чорутканының түңнелинде алган хүлээлгезинден ажыр 300 тонна сорттуг даг-дүгүн арыглаан.

Юбилейге алдар болдурган социалистиг чарыштың мурнуку одуруунда Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң депутады Деспи Дүктен-оолдуң удурткан № 4 ээлчег чорупр турар. Олар ай, квартал планын үргүлчү ажыр күүседип келген.

«Тыва даг-дүгү тудуг» эргелелиниң тудугжулары байырлалга төлептиг ужуражкан. Он бир айларда тудуг-монтаж ажылдарының, боттарының күжү-биле кылыр тудугларның планныг онаалдаларын ишчилер ажыр күүсеткен. Ак-Довурактың тудугжулары юбилейлиг чылда 600 олуттуг Культура ордузун, 140 орууннуг уруглар садын, 32 өг-бүле чурттаар бажыңны ажыглалга киирген.

Тудуг эргелелиниң бирги участогунуң тудугжулары эрткен айларда эки ажылдап, бердинген планны ыракта ажыр күүсеткен. Ийиги участоктуң ажыл-ишчилери база күш-ажылчы биче эвес чедиишкиннерлиг болган.

Тудугжу бригадалар аразында социалистиг чарыштың бирги черин Тыва АССР-ниң алдарлыг тудугжузу, Ленин орденниг Данзырык Калдар-оолдуң удурткан бригадазы ээлеп турар. Бо коллективтиң тудугжулары чүгле планын ажыр күүседип турар эвес, харын кылган тудугларының шынары база эки.

Амгы үеде эргелелдиң тудугжулары Совет күрүнениң улуг юбилейинге чедир 80 өг-бүле чурттаар бажыңны, 10 садыгжы ажылдаар магазинни ажыглалга киирер дээш шудургу ажылдап турарлар.

Ак-довуракчылар соглээн сөзүн ажыл-херекке бадыткап шыдаарлар.

Д. ОДАН-ООЛ,
«Тыва даг-дүгү тудуг» эргелелинде парткомнуң инструктору.

ТӨЛЕПТИГ БЕЛЭЭВИС

САРЫГ-СЕП. (Телефон-биле). Каа-Хемниң ажылчы чону тоску беш чылдың ийиги чылының планын болгаш ССРЭ-ниң тургустунганындан бээр 50 чыл болур оюнга алдар кылдыр алган социалистиг хүлээлгелерин хуусаа бетинде күүседир дээш юбилейлиг чылда кужениишкинниг ажылдап турар.

Районнуң ажыл-ишчилери чаагай тарааны өстүргеш, гектардан-на ортумаа-биле 18,2 центнер дүжүттү ап, күрүнеге 37 муң тонна тарааны садып, планын ийи катап ажыр күүсеткен. Ынчангаш бистиң районга РСФСР-ниң Министрлер Чөвүлелиниң болгаш ВЦСПС-тиң шилчиир Кызыл тугун база акша шаңналын тывыскан. Ажыл-агыйлар четчир саңныг үрезинни база мал тежиинге херегләэр тарааны уруп алган.

Малчыннар багай эвес ажылдаан. Олар көдээ ажыл-агый продуктуларын бүдүрериниң болгаш белеткээриниң планныг онаалдазын хуусаа бетинде боттандырган. Декабрьның 1-ге чедир район чыл планындан ажыр 200 центнер эътти, 700 центнер сүттү күрүнеге саткан. Районнуң көдээ Советтери чоннан эът садып алырының даалгазын 192 хуу күүсеткен. «Октябрь 30 чылы» колхоз эки көргүзүглерлиг болган. Ажыл-агыйлар үшкү кварталдың түңнели-биле СЭКП райкомунуң болгаш райкүүскомнуң шилчиир Кызыл тугун чаалап алган. «Коммунизмче орук» колхозтуң саанчылары сүт бүдүрерин болгаш күрүнеге садарын өскелерден дыка көвүдеткен.

Районнуң мал ажылдакчыларының одуруунда мурнакчыларның саны көвүдеп турар. «Октябрь 30 чылы» колхозтуң хойжузу Тараа Топдуп, «Тиилелге» колхозта Николай Чимбии төрүүр чүс баш хойга онааштыр 111—113 хураганны доруктуруп алган. «Кызыл тук» совхозтуң саанчызы Демик-оол Намчат, «Бүрен» совхозта Евгения Коробейникова инектен-не эрткен айларда 2600 килограмм сүттү саап ап, социалистиг чарыштың тиилекчилери болганнар.

Мал ажылдакчыларының Бүгү-эвилел социалистиг чарыжында районнуң малчыннары калбаа-биле хаара туттунган. Кижи бүрүзү кыштаглаашкынны организастыг чорудар, мал продуктуларын бүдүрерин болгаш белеткээрин көвүдедир дээш боттуг хемчеглерни ап турар.

Районнуң ажылчы чону ССРЭ-ниң тургустунганының 50 чыл болур оюнга ажыл-агый болгаш культура тургузуушкунунда күш-ажылчы белектерлиг ужуражып турар.

К. ОЧУР-ООЛ,
райкүүском даргазы.

Б. ХӨВЕҢМЕЙ.

ЧОРГААРААР БИС

Хоойлуларның дээдизинде
Хоойлужуткан эргелиг би
Хостуг, шөлээн ажылдаары-
Хоор чоннуң аас-кежии.
Өөрениры — өөрүшкү,
Өткүт угаан өөскүдер.
Дыштаныры — таалапчыг,
Дыка-ла бис, чоргааранар.
Сүлдевисти топтап көрем.
Чүзү чок-тур. Шуптузу ба
Алдын тараа ону шимээн,
Айыраң кызыл туктар
кастаа
Черивисте кадыыр, маска
Четтинчипкен, күчү кирге
Дээривисте кызыл сылдыс
Делегейже чырыын чашка
Улуг, биче улустары
Улуургашпас, шупту дөме
Ол-бо дылга чугаалашкаш
Орус дылга деңге билчир
Эштелгеге ындыныг бис,
Эвилелдиг быжыывыс ол.
Акыышкы бис, дуңмашкы
би
Адаарганар, чоргаарар би

ССРЭ-ниң партия-чазак төлээлери чанып келген

СЭКП ТК-ның Чиигине секретары эш Л. И. Брежнев баштаткан Совет Социалисти Республикалар Эвилелинии партия-чазак төлээлери декабрь 3-те Москвада ээп чаныл келген. Төлээлер Венг Улус Республикага Венгрияның Социалистиг ажылч партиязының болгаш ВУР-ну Министрлер Чөвүлелиниң чалаазын ёзугаар албанның найыралдыг аян-чоруун кылы чораан.

Төлээлерниң составынг СЭКП ТК-ның Политбюро кежигүну, Украинаның КП ТКның Бирги секретары В. Щербицкий, СЭКП ТК-ны секретары К. Ф. Катушев СЭКП ТК-ның кежигүну ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелиниң Даргазының оралакчызы Н. А. Тихонов, СЭКП ТКның кежигүну, ССРЭ-ни Даштыкы херектер министр А. А. Громыко, СЭКП ТК-ның кежигүну, ССРЭ-ниң ВУР-д алчызы В. Я. Павлов олар кирип турган.

Эштер Г. И. Воронов, В. В Гришин, А. П. Кириленк А. Н. Косыгин, Ф. Д. Кулаков, К. Т. Мазуров, А. Я Пельше, Н. В. Подгорны М. А. Суслов, А. Н. Шелепин П. Е. Шелест, Ю. В. Андропов, П. Н. Демичев, Б. Н. Пономарев, М. С. Соломенцев Д. Ф. Устинов, И. В. Капитонов, СЭКП ТК-ның кежигүннери, ССРЭ-ниң министрлер Б. П. Бещев, Б. П. Бугаев Н. А. Щелоков, СЭКП ТК-ны кежигүнү Г. Э. Цуканов СЭКП ТК-ның кежигүну СЭКП ТК-ның Херектер эргелекчизи Г. С. Павлов, СЭКП ТК-ның кежигүну, ССРЭ-ниң Даштыкы херектер министриниң бирги оралакчызы В. В. Кузнецов, СЭКП ТК-ның кежигүну, ССРЭ-ниң Камгалал министриниң бирги оралакчызы С. Л. Соколов, СЭКП-ниң Төп ревизия комиссиязының кежигүннери К. М. Боголюбов, О. Б. Рахманин олар ССРЭ-ниң күрүне туктары-биле шимээн Киев вокзалынга төлээлерни утказаннар.

Ол ышкаш ВУР-нуң ССРЭ-де херектеринге түр бүзүреттирген Иштван Монори база төлээлерни уткуп чораан.

(СЭТА).

УЖУДУУШКУНДА „МОЛНИЯ-1“

СЭТА-ның дыңнадыы

1972 чылдың декабрь 2-де Совет Эвилелинден харылзааның ээлчеглиг спутниги «Молния-1»-ни салып үнүрген.

Харылзааның «Молния-1» спутниги ыраккы телефон-телеграфтың радиохарылзаазының системаларын ажыглаарынга, а ол ышкаш ССРЭ-ниң Төп телевидениезиниң программаларын Кыдыкы Соңгу чүкте, Сибирьде, Ыраккы Чөөн чүкте болгаш Ортаакы Азияда «Орбита» четкизиниң төптеринче дамчыдарынга ажыглаттынар.

Монокристаллдарга ядролуг реакция үезинде хөлегелиг болуушкуннарны ажыдып, шинчилээни дээш бир мезек эртемденнерге ССРЭ-ниң 1972 чылда Күрүне шаңналын тывыскан. Оларның аразында физика-математика эртемнериниң кандидады, Уралдың С. М. Киров аттыг политехниктиг институдунуң доцентизи Арий Александрович Пузанов база бар.

ЧУРУКТА: электрофизиктиг лабораторияның начальниги Арий Александрович Пузанов ээлчеглиг дуржулга үезинде.

А. ГРАХОВТУҢ фотозу. (СЭТА-ның фотохрониказы).

«Башкир хөмүр-даш» комбинадының Кумертау хоорай чоогунда эң улуг разрезиниң дагжылары чылда-ла 8 миллион тонна хире хөмүр-дашты казып тып турар. Ооң хөй кезиин янзы-бүрү кылгаш, 12 областарже, крайларже болгаш республикаларже, ооң иштинде—Казахстанче, Киргизияже, Марий, Татар, Чуваш, Мордва АССР-лерже, Оренбург, Горький, Рязань областарже одаар чүүл кылдыр тускай чорудуп турар. Чыл хүлээлгези 20 муң тоннага ажыр күүсеттинген.

Комбинаттың коллективи бүдүрүлгени улам сайзыраңгайжыдып, чаа-чаа техника-биле чедиштир хандыртынып турар. Сөөлгү чылдарда ында Ижор заводунуң күчүлүг экскаваторлары, а ол ышкаш «Эш-10 60» деп бөдү шимчээр үш экскаваторлар көстүп келген. Чоокта чаа Донецкиниң Украинаның комсомолу аттыг машина кылыр заводунуң «ЭР-1250» дээр роторлуг экскаватору база ажылдап кирипкен. Ооң бүдүрүкчүлүү—шакта 1250 тонна хөмүр-даш болур. Ол ажылдаарынга дыка эптиг, хөмүр-даштың аразынга чоруур ыяш-дашты аңгылаар аргалыг.

ЧУРУКТА: Ижорнуң «ЭКГ-8» дээр сес кубометр ишкир экскаватору.

Б. КЛИПИНИЦЕРНИҢ фотозу.

(СЭТА-ның фотохрониказы).

ССРЭ 50

Дээди шынның хоойлузу

> *«Мооң мурнундагы бүгү-ле конституциялар чүгле тергиидекчи аңгыларның эрге-ажыктарын камгалап турган. Ам харын чаңгыс чүгле Совет Конституция ажылчы чоннарга барaан болур болгаш моон соңгаар-даа үргүлчү бараан болуп, социализмни боттандырып тургузар дээш демиселге күчүлүг чепсек болур».*
>
> *(В. И. Ленин, Чогаалдарының долу чыындызы, 36-гы том, арын 735).*

Улустарның өндүр байырлалы

енчүзү. Эгези 1-ги арында).

дээлгелерин ажыл-ижи-биле лептиг шынзыктырып тулар бисте кайы хөй. Олар- Тыва АССР-нин Дээди Содинин депутаттары «Кызыл дуг» участогунуң дашчызы Б. Сандан, Күрүне циригин артизи В. Б. Оскал-оол, РЭ-нин Дээди Совединиң путаттары Каа-Хем районн «Тиилелге» колхозунуң ханиги Ф. И. Бортников, ндыда «Революцияның чалыжы» колхозтуң агроному П. Чуева, Улуг-Хем район вединиң депутады, «Улугя» совхозтуң хойжузу Б. С. дар, Тыва АССР-нин Дээди вединиң депутады, «Межей» совхозтуң саанчызы З. С. одько, Чыргакы кодээ Сединиң депутады, «Чыраажы» совхозтуң хойжузу Ч. Монгуш, Тыва АССР-н Дээди Совединиң депута-, «Тиилелге» совхозтуң менизатору Х. С.-Б. Монгуш лгаш оон-даа хөй-хөй депутар чонунга үлегер-чижекг, төлептиг чоруун көргүп, депутат хүлээлгелерин и күүседип турарлар.

«Пролетаржы демократия ндыг-даа буржуаз демокраядан миллион катап демоаттыг» — деп В. И. Ленин жээн. (Чогаалдарының долу ындызы, том 37, арын 7). Бисте социалистиг күрүниң үндезини болгаш ооң мократтыг характериниң эң лу боттаныышкыны улусчу ге-чагырганың органнары — ылчы чоннар депутаттарың Советтери болуп турар. веттер бистиң ниити улусчу рүневистиң ажыл-херектен адаандан үстүнге чедир гелеп башкарып турар. олар-биле кады Советтерің чанында 23 муң активчи стиң республикада эресудурту ажылдап турар.

Бистиң чуртта дарлаар болгаш дарладыр аңгылар чок, кижини кижи мөлчүүр чорук үндезини-биле узуткаттынган. Хосталга, соңгуур болгаш соңгудар эрге, хамааты хүлээлге — бо бүгү чүүлдер Совет Конституцияның ачы-хавыязы-дыр.

Бо хүннерде Тыва АССР-де 91 Советтер ажылдап турар. Советтерниң депутаттарынга 1947 чылда 1194 кижи соңгуткан. Оларның чүгле 32,2 хуузу ажылчыннар, колхозчулар турган. 1971 чылда болган соңгулдалар үезинде Тывага чер-чер Советтеринге соңгуткан депутаттар саны 1947 чылда турганынга деңнээрге 3 ажыг катап өскен.

Социалистиг демократияның база бир чугула чедиишкини болза, чоннуң культурлуг өзүлдези, совет чурттуң бүгү хамаатыларынга өөренир эргени бир дөмей хандырып бергени болур. 1947 чылда Тывага чер-чер Советтериниң депутаттарының 82,3 хуузу эге билиглиг, а чүгле 17 хуузу ортумак болгаш дээди эртемниг турган болза, 1971 чылда соңгуткан депутаттарның 52,8 хуузу дээди болгаш ортумак эртемниг болган.

«Социалистиг тургузугнуң эң чугула онзагай чүүлү болза, ниитилелди эргелеп башкарарынга ажылчы чоннарның киржилгезин бистиң чуртувуска чүгле күрүне органнарын дамчыштыр боттандырып турарында эвес, харын база ажылчы чоннарның хөй-хөй массалыг организацияларын, хамыктың мурнунда профэвилелдерин болгаш комсомолду дамчыштыр боттандырып турарында болур» — деп, СЭКП-ниң XXIV съездизинге Отчёт илеткелинге СЭКП ТК-ның Чиңгине секретары Л. И. Брежнев чугаалаан.

Бистиң республикада профэвилел организацияларында 78.000 ажыг кижи бактаап турар. Республиканың 25,2 муң комсомолчузу ажыл-агый, культура тургузуушкунунга улуг күш. Амгы үеде ажылчы чоннарның 3720 ажыг хөй-ниити организациялары, ылаңгыя 200 хире ада-ие комитеди, 324 квартал комитеди, 169 лаңгызы болгаш столовая комиссиязы, 250 ажыг херээженнер чөвүлели, 119 культура албан черлериниң чөвүлелдери, 540 улусчу дружина, 258 эш хуу суду республикада ажылдап турар. Муң-муң ажыл-ишчилер ында хаара туттунган. Бо дээрге социалистиг демократияның база артык күштүүнүң бир көскү бадыткалы болур.

ССРЭ-ниң Дээди Соведи бо чылын «ССРЭ-де ажылчы чоннар депутаттарының Советтериниң депутаттарының эрге-хүлээлгелериниң дугайында» Совет Социалистиг Республикалар Эвилелиниң Хоойлузун хүлээп алганы социалистиг демократияның хөгжүлдезиниң бир онзагай чүүлү болур. Чаа Хоойлу депутаттарның эргелерин улам улгаттырып, ажылчы чоннар депутаттарының Советтериниң коммунизм тургузуушкунунга ролюн улам бедидип турар. Ынчангаш амгы үеде улустуң Советтерде бүрүн эргелиг төлээлекчилери — депутаттар боттарының хүндүлүг адынга хүн бүрү төлептиг болуп, улуг идегелди идепкейлиг ажыл-ижи-биле шынзыктырып, чаа Хоойлуга дүүштүр соруктуг улуг күш, энергия-биле ажылдаар ужурлуг. Советтерниң организас-массалыг бүгү ажылын бедик деңнелче көдүрерин, шиитпирлер күүселдезинге контрольду күштелдирерин, ажыл-агыйга идепкейлиг, негелделиг болурун чаа Хоойлу негеп турар. **«Бистиң социалистиг демократиявыс доктаамал хөгжээн, сөстүң чогум утказы-биле алырга, кижи бүрүзү чурттуң бүрүн эргелиг хамаатызы болган турарын медереп билген, бүгү улустуң херээнге ол сонуургалдыг болган, ниитилелдиң херээ дээш бодунуң харыысалгазын ол медереп билген турзун дээш партия соксаал чок сагыш салып турар. Чогум-на ол угланыышкынны партия моон соңгаар-даа чайгылыш чок чорудар апаар»** — деп, СЭКП-ниң XXIV съездизинге СЭКП ТК-ның Отчёт илеткелинде демдеглээн.

Хоойлуларда Совет чурттуң хоойлузу дег,
Хостуг, шынныг ындыг хоойлу кайда-даа чок.
Дээди шынның хоойлузун мактап ырлаан
Делегейде менден чоргаар хамааты чок —

деп, Совет Конституцияның херелиниң адаанда ажылдап, чурттап, ында быжыглаан бүрүн эргелерни ажыглаан хамааты бүгүдезиниң чоргааралын илереткен сөстер бөгүн совет Тываның бүгү булуңнарында чаңгыланып турар.

Совет социалистиг күрүнениң улустарының хөй национальдыг акы-дуңма өг-бүлезиниң деңэргелиг кежигүннери болур Тыва АССР-ниң ажылчы чоннары Коммунистиг партияны, ооң ленинчи Төп Комитедин долгандыр сырый каттышкан бүгү совет улус-биле кады ССРЭ-ниң тургустунганының 50 чыл оюнга уткуштур социалистиг чарыштың тугун улам бедик көдүрбүшаан, кел чоруурлар.

Совет демократияның улуг байырлалы—Конституция хүнү-биле, эргим эштер!

Н. БУДУК-ООЛ,
Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Секретары.

«ССРЭ-ДЕ БҮГҮ ЭРГЕ-ЧАГЫРГА БОЛЗА, АЖЫЛЧЫ ЧОННАРНЫҢ ДЕПУТАТТАРЫНЫҢ СОВЕТТЕРИН ДАМЧЫШТЫР ХООРАЙНЫҢ БОЛГАШ КӨДЭЭНИҢ АЖЫЛЧЫ ЧОННАРЫНЫҢ ХОЛУНДА ТУРАР»

(ССРЭ КОНСТИТУЦИЯЗЫНЫҢ 3-КҮ ЧҮҮЛҮНДЕН).

Тыва Автономнуг Совет Социалистиг республиканың чер-чер Советтериниң эгелээш, РСФСР-ниң база ССРЭ-ниң Дээди Советтеринге чедир шупту 3175 депутат соңгуткан. Ооң иштинде херээженнер 1430, ажылчыннар 1343, колхозчулар 571. Юбилейлиг 1972 чылда республикага 3 көдээ Совет чаа тургустунган.

Күрүне эрге-чагыргазының дээди органнарында бөдүүн ажылчын-даа, аңаа колхозчу-даа кижилер киржип турар. Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң Даргазының оралакчызында республика типографиязының парлакчызы Антонина Григорьевна Жингилева соңгуткан. Ол — бүдүрүлгениң мурнакчызы, хөй-ниитичи, депутат хүлээлгезин төлептиг күүседип, чонга ёзулуг бараан болуп турар кижилерниң бирээзи.

ЧУРУКТА: Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң депутады А. Г. Жингилева хууда айтырыг дугайында ооң-биле сүмележир дээш келген кижини хүлээп ап олурары.

СОРУКТУГ АЖЫЛДААР, СОЛУН ДЫШТАНЫР

Мээң кыштаам Тарбаганныг деп черде турар. Аңаа чылдың-на хой кадарып келзимзе-даа, ооң делгемин, ооң чаражын магадап-ла ханмас мен. Ооң кадында төрээн черге, төрел чонга, оңаашкан ажылга хандыкшыл, чоргаарал кижиге шуут-ла чалгын апаар-дыр. Ам ол черниң кажан бораңнаарын безин эндевестей бердим. Совет Конституцияның чырык хүнүнүң адаанга ынчаар чурттаары дег аас-кежик кайда боор. Сактырымга, күш-шыдалым улам-на немежип турган ышкаш апаар.

Хой кадарып эгелээнимден бээр удавас 27 чыл болур. Ооң чартыын маңаа, «Революцияның чалбыыжы» колхозка эрттирдим. Бо үениң дургузунда даалгамны багай эвес күүседип, хой пачия чонумнуң каттышкан улуг үүлезинге үлүүмнү киириштирип келдим. Аңаа чоргаарланмайн, ам чүү чүвеге чоргаарлапырыл?!

Чыл эгезинде мээң коданымга 591 хой турган. Оон 759 хураганны доруктуруп алырымга, хоюмнуң ниити базы 1350 четкен. Ховуга чаттылып оъттай бээрге, чадаг хавырары берге, аът мунгаш «чылгылаар» апаар. Кодан бүрүзү ынчаар өзер чүве болза, беш чыл планы бодунуң хуусаазындан дыка-ла эрте күүсеттинер ийик.

Бо чылын кыргаан дүгүм база чүгээр болду, беш-алды хире машина чүгү. Ынчалза-даа эрткен чылдыынга бичии четпеди. 1971 чылда бир хойга онаашты 4 килограмм 800 грамм болган чүве. Бо-ла бүгү чедиишкиннерниң чажыды чүдел дээрзин улус менден үргүлчү айтырар. Мен бодаарымга, барык-ла бүгү кадарчылар мээңии ышкаш кажаалыг, мээңии ышкаш бажыңныг болгаш мээңии ышкаш одарлыг болганда, ол чажыт— хей-аъттыг ажылда. Аңаа-ла ажылда эвес аан, а кижини соруп кииритер, өөрүнчүг ажылда!

Улуг Октябрьдан төрүттүнген хостуг чурттуң хамаатылары магалыг амыдыралдың ээлери апарган. Шаандакы хөлечиктер ышкаш түреп чоруур чүве чок. Малчыннарга кажааны болгаш бажыңны тудуп бээр, мал чемин сөөртүп эккеп бээр. Мындыг күрүнениң малчыны болганымга өөрүп чоруур мен.

Амгы үеде коданымда 671 хой бар. Олар кыжын нургулайында чер оъттаар. Ынчалза-даа элээн сиген белеткеп алган мен. Колхоз сула, силос, саваң болгаш өске-даа чемнерни база эккеп берип турар. Кажаалар чылыглаттынган. Чоокку үеде чаа кажаа ажыглалга кирер. Ам оон тудуу дооступ турар, ынчангаш бо кышка белеткел багай эвес.

Бистиң республиканың малчыннары партия обкомунуң IX пленумунуң шиитпирлерин амыдыралга боттандырар талазы-биле элээн ажылдарны кылган. Ылаңгыя «көржең-оолдаар» дугайында айтырыг кижи бүрүзүнүң сонуургалын хаара туткан. Ооң ажыктыын амыдырал бадыткап турар. Мен бо колхозка 1961 чылдан эгелеп ийи ээлчеглиг кадатче шилчээн мен: үш хүн хой кадарып, үш хонук суурга чурттап чаңчыгып калдым. Оон бээр он чыл ажа берди. Ээлчежип кадарчылаары ажыл-ишке-даа, амыдырал-чуртталгага-даа таарымчалыг-дыр. Мээң эжим эрткен чылдан бээр Иван Тимофеевич Шепулин апарган. Боду ол черни эки билир, маңаа шаанда учётчиктеп турган. Ындыг дуржулгалыг болгаш бүзүрелдиг эштиг болуру чугула. А хой хураганнай берген үеде кадайым биле улуг оглум база дузалажыр. Ынчангаш колхозтан сакманщиктер-даа айтырбас апарган мен.

Ээлчеглиг кадат ажыл төлевиринге бичии-даа сезинчиг салдар бербес. Мээң чылда ажылдап алыр акшам ортумаа-биле үш муңдан черле эвээжевес-тир. Иван Тимофеевичиниң база-ла ол хире. Эрткен чайын «Победа» дээр чиик машина-даа садып алдым. Хой кадарар үлүүм эрттирип кааш, өөм-ишти-биле каттап, тооруктап-даа чоруур бис. Мындыг чаагай амыдырал революция мурнунуң кадарчыларының дүжүнге безин кирбес чораан. Соруктуг ажылдаар, солун дыштаныр бүрүн эргени меңээ Совет Конституция берген.

Иван САФОНОВ.

«Революцияның чалбыыжы» колхозтуң хойжузу.
Таңды район.

«ССРЭ-НИҢ ХАМААТЫЛАРЫ ДЫШТАНЫР ЭРГЕЛИГ».

(ССРЭ КОНСТИТУЦИЯЗЫНЫҢ 119 ЧҮҮЛҮНДЕН)

Ол дээрге ажылчыннарга болгаш албан-хаакчыларга чеди шактыг ажыл хүнүн доктааткаңы, чыл бүрүде төлевирлиг шөлээни берип турары, санаторийлерни, дыштанылга бажыңнарын, клубтарны оларның эргезинге бергени-дир.

Бо чылын бистиң республиканың 1585 чурттакчызынга санаторийге, 875 кижиге дыштанылга бажыңнарынга дыштанырының путевкаларын, туристер баазазынга дыштанырын күзээн 360 кижиге путевкаларны тывыскан. «Найырал» поездизи-биле 392 кижи Совет Эвилелиниң найысылалынче, маадыр хоорайларже барып экскурсиялап чораан. 6100 школачы пионер лагерьлеринге дыштанган.

Облпрофчөвүлелдиң турисчи-экскурсия бюрозу чаңгыс хүннүң 5500 походун чоруткан, 6000 янзы-бүрү экскурсияны организастаан.

«ССРЭ-НИҢ ХАМААТЫЛАРЫ НАЗЫЛАП КЫРААНДА, А ОЛ ЫШКАШ ААРААНДА БОЛГАШ АЖЫЛ КЫЛЫР АРГАЗЫН ОСКУНГАН ТАВАРЫЛГАЛАРДА МАТЕРИАЛДЫГ ХАНДЫРЫЛГА АЛЫР ЭРГЕЛИГ»

(ССРЭ КОНСТИТУЦИЯЗЫНЫҢ 120-ГИ ЧҮҮЛҮНДЕН).

● Ажылчын кижи назылап кырааңда, инвалид апарганда болгаш ажыл кылып шыдавас апарган өске-даа таварылгада күрүнеден пенсия алыры — ажылчын аңгының база бир улуг социал тиилелгелериниң бирээзи болур. Совет күрүне аңаа хөй акша-хөреңги түңүн чарыгдап турар.

Чүгле бо чылдың күш-ажылдың, дайынның инвалидтеринге 174 «Запорожец», «Москвичи» деп тускай автомашиналар болгаш янзы-бүрү тускай мотоколяскаларны халас ийикпе чиигеткен өртек-биле саткан.

Назылап кырааннарны, инвалидтерни болгаш угааны четпестээннерни ажаап хайгаараар тускай черлер республикада бар.

● Ажылчы чоннар халас медицина дузаламчызын ап турар.

1944 чылда Тывага 14 эмнелге черинге 26 дээди эртемниг эмчи ажылдап турган.

Бо хүннерде республикада 67 эмнелге бар. Ында 575 янзы-бүрү мергежилдиг эмчилери, медицинаның ортумак тускай эртемниг 1874 ажылдакчызы бар.

Амгы үеде бистиң республикада тускай 6 диспансер, 36 эмнелге чери, 14 санитар-эпидемиология станциязы, 130 фельдшер-акушер пунктузу бар. Сөөлгү беш чыл иштинде 8 участок эмнелгезин ажыткан. 10 муң кижиге 26 эмчи онаажыр болгаш 147 аарыг кижи чыдар орун бар. Ол дээрге Россия Федерациязында эң бедик көргүзүглерниң бирээзи.

Тывада эвилел ужур-дузалыг курорттарга чыл санында 1000 кижи эмненип, дыштанып турар.

«ССРЭ-НИҢ ХАМААТЫЛАРЫ ӨӨРЕНИР ЭРГЕЛИГ»

(ССРЭ КОНСТИТУЦИЯЗЫНЫҢ 121-ГИ ЧҮҮЛҮНДЕН).

Өөрениринге бүгү таарымчалыг байдалдарны тургускан: бүгү-ниитиниң сес чыл өөредилгези, кежээки болгаш бот-өөредилгени бүгү хемчеглерге хөгжүткени, күрүне стипендиязын төлеп турары, школаларга төрээн дылынга өөредири дээш оон-даа ыңай.

Совет эрге-чагырганың чылдарында бистиң республикада улус чырыдыышкыны кайгамчык сайзыраан. 1944 чылда Тывага 122 школа ажылдап турган. Оларның 3-жү ортумак, 9-зу чеди чыл болгаш өскелери эге школалар. Аңаа 8400 уруглар өөренип турган. Ол школаларга 3 дээди эртемниг, 51 ортумак эртемниг болгаш өскелери эге ийикпе долу, эвес ортумак билиглиг, шупту 320 башкы ажылдап турган.

1972—1973 өөредилге чылында 167 ниити билиг школаларында 56300 уруглар, 10 тускай ортумак өөредилге черлеринде 5670 сургуулдар өөренип турар. Республиканың баштайгы дээди өөредилге чери — Кызылда башкы институдунда 1430 студент бар. Чурттуң өске хоорайларында янзы-бүрү дээди өөредилге черлеринде чүс-чүс тыва студентилер өөренип турар.

Республиканың чүгле ниити билиг школаларында 2200 дээди болгаш доостпаан дээди эртемниг база 1050 ортумак тускай эртемниг башкылар ажылдап турар.

Улус өөредилгезинге бо чылдың чүгле республика бюджединден 21 миллион 354 муң рубль чарыгдаттынып турар.

ААС-КЕЖИИ

Ораннарда, чурттар сана
Орду, шивээ көвей-даа бол,
Москваның Кремль дег,
Божаш дивес шивээ-даа чок.
Делегейниң бүгү чону
Депшилгениң төвү-дүр деп,
Ажай-буурул Кремльди
Алдаржыдып, йөрээп чоруур.

Кремльдиң сылдыстары,
Кискип турар улуг тугу
Кыжын, чайын, дүне, хүндүс
Кызыл шөлдү каастап турар.
Өлүм билбес Лениниң
Өргээзиниң баары-биле
Байыр чыскаал хүннеринде
Базып эртери — аас-кежии.

Василий ТАМДЫН-ООЛ.

ВСЕХ, ВСЕ ЗА ОДНОГО.
ЛЕНОК

...Өөреникчилерниң бүгү кичээнгейи башкызында. Ооң тайылбырындан чаңгыс-даа сөс эрттирбес дээш кызып турары илдең. Чаңгыс-ла бичии уруг фотообъективче кайгай берген. Ол-даа качаар, чаңгыс секундада сөлун чүвеже көрүү каазытса кандыг боор! Ханада «Чаңгызы шуптузу дээш, шуптузу — чаңгызы дээш» деп лозуң. Ооң адаанда «Орленок» аттыг класс булуңу ол. Орус дыл кырында. Орус дыл өөреникчилерниң база бир ынак кичээли.

Улуг-Хем районнуң Ийи-Тал сес чыл школазының бирги клазының орус дыл кичээлин бистиң фотокорреспондентивис тырттырып алганын бо чурукта көргүскен. Кичээлди Кызылда күрүнениң башкы институдунуң бо чылгы доозукчузу Самбуу Комбуй-оолович Монгуш эрттирип тур.

Аныяк башкы бо школага чаа ажылдап эгелээн-даа болза, бодунун мергежилин бедидер дээш чүткүлдүүн, чедип алган билиглерин чаштарга дамчыдып бээр дээш кызымаан көргүзүп турар.

Комсомолчу Самбуу Монгуш — идепкейлиг хөй-ниитичи.

Башкының буянныг күш-ажылчы оруунуң баштайгы базымнарын ол бүзүрелдии-биле эгелээн.

О. ИРГИТ.

ХЕНДЕРГЕНИҢ ЭЭЛЕРИ

Совет Конституцияның хүнүн бөгүн бистер бистиң чуртувустуң төөгүзүнде база бир чырыткыланчак байырлал — хөй национальдыг ССР Эвилелиниң тургустунганындан бээр чартык чүс чыл болур оюн демдеглээринге чедир каш хонук арткан үеде байырлап турар бис.

Советтер чуртунуң Үндезин хоойлузу — Совет Конституцияның улуг, биче бүгү улустарга тыпсып берген аас-кежиктиг амыдыралын кижи магадап ханмас. Ооң ачызында ээн чыткан черлер таныттынмас кылдыр чаартынган, ажыл-иш дүн-хүн чок хайныккан.

Аңаа чижек кылдыр бистиң Хендергевистиң дугайын чугаалап болур. Каш он чылдар мурнунда маңаа хөй эвес малчыннар чайлаглап турган, ам Хендерге — Улуг-Хем районнуң бода мал семиртир чери апарган. Хендерге көдээ Советтиң девискээринде «Улуг-Хая» совхозтуң дөрткү, «Күш-ажылдың хостуу» совхозтуң үшкү салбырлары болгаш Жданов аттыг совхозтуң база бир салбыры бар.

Бо салбырларда ниитизи-биле 23 муң 300 хире бода болгаш шээр мал бар. Ону чүс ажыг малчын малдап турар. Моон алгаш көөрге, Хендерге көдээ Советтиң ажыл-чорудулгазынга негелделер улуг дээрзи билдингир. Чер болганда кыштаглап турар чүс ажыг өөрегени эргип кезиири безин белен деп-пе? Ынчалзажок депутаттарывыс (а олар 25 кижи) мал ажылында кижилерниң садыы болгаш амыдырал хандырылгазын экижидеринге улуг сонуургалдыг. Кылып турар кол ажылывыс мал ажылы болганда ол дугайын Советтиң сессияларынга. күүском хуралдарынга доктаамал чугаалажып, кылза чогуур чүүлдерни баш удур сүмележип ап турар бис.

Депутаттар кыштаглаашкынга белеткелдиң хыналдазын чер болганга чоруткаш, ону күүском хуралынга тургускан. Мал кыштаглаашкынынга белеткел ниитизи-биле эки болган-даа болза, чамдык малчыннарның кыштагларының чедир септеттинмээни, харын-даа чамдык кадарчыларның каяа кыштаары билдинмес болганы илерээн. Ол айтырыгларны дүрген шиитпирлээрин салбыр эргелекчилеринге даасқан. Ооң күүселдезиниң дугайында эргелекчилерниң информацияларын күүскомга дыңнаан бис. Семиртилгеде малды концентраттыг чемнер-биле чемгерерин бүгү салбырларда организастаан.

Көдээ Советтиң депутаттары Д. Биче-кыс, Б. Борбак олар болгаш өскелер-даа кезээде чон-биле сырый холбаалыг ажылдап чоруур. Малда ажылдап чоруур бо депутаттар хүлээнген ажылын база-ла эки күүседип турар. Чижээ, хойжу Б. Борбак төрүүр чүс хойга онаашты сөөлгү беш чылдарда 100—103 хураганны ап келген. Бистиң депутаттарывыс Хендергениң ёзулуг ээлери болуп турарлар. Кандыг-даа ажылга бүгү чонну хаара тудар чаагай чаңчыл тургустунган. Хой кыргылдазының үезинде депутаттарның саналын ёзугаар Хендергениң интеллигенциязы бүрүнү-биле аңаа ажылдаан. Башкы, эмчи, бригадир, көдээ Советтиң ажылдакчызы болгаш оон-даа өске интеллигент бүрүзү 20 хойну кыргаан. Будук-бүрү белеткелин база-ла ындыг янзылыг организастадывыс. Көдээ интеллигенциядан депутаттар салбыр эргелекчизи С. Сотпа, школа директору К. Маадыр-оол болгаш оон-даа өскелер чон ортузунга масса-политиктиг ажылды чорударының идепкейлиг организакчыларынга санадып турар.

Чер-чер Советтериниң ажылынга бүгү-ле чүүлдер хамааржыр болгай. Чоннуң культурлуг амыдыралын экижидери, улус өөредилгези, садыг хандырылгазы. дээш оон-даа өске айтырыгларны шиитпирлээринге калбак массаларны киириштирерин күүском чедип ап турар. Хендергениң бүгү малчыннарының уруглары ийи школада хаара туттунган. Ук школалар кышка белеткел талазы-биле районда эң эки деп санаткан. Оларның септелгезин, одаар ыяжының белеткелин ада-иелер боттары кылган. Өөредилгениң шынары эрткен чылдында районда база дээре болган.

Ак-Тал суурувус чоорту сайзырап орар. Бо чылын тос малчын ээлчеглиг кадатче кирген. Оларның өг-бүлелери суурда чурттап турар. Культурлуг чуртталга дээш чарыш суурда калбарган. Чоокта чаа эрткен бот-тывынгыр уран чүүл көрүлдезинге ак-талчылар бирги черни алганнар.

Чоокка чедир барык ээн чыткан черде чаартылгаларны доп-чулап чугаалаарга ындыг-дыр. Хөй эвес үе эртерге Хендерге— Улуг-Хемниң эъткир угланыышкынныг малды семиртир азыраарының кол участогу апаар.

Б. ОЮН,
Улуг-Хем районнуң Хендерге көдээ Совединиң күүскомунуң даргазы.

— Ажылчы чоннарның эрге-ажыын камгалап турар алдын Хоойлунуң ачызында назылап кыраан ажыл-ишчи бодум бөгүн пенсионер апарган дыштанып олур мен,— деп республиканың алдарлыг тудугжузу чораан, Совет чазактың дээди шаңналы Ленин ордennиг **Василий Карпович ЦУКАНОВ** чугаалап олурар.— Мээң харым 75. Он алды харлыымдан эгелээш бүдүрүлгеге киргеш, чүгле каш чыл бурунгаар ажылдавас болдум. Ам он беш чыл улаштыр пенсия ап тур мен. Совет чуртта кырганнар ол хире аас-кежиктиг, хүндүлелдиг дээрзин мен ышкаш назылыглар бадыткап турар.

Бо чурукта почтачы Светлана Капустина пенсионер В. Цукановтуң бажыңынга келгеш, ооң пенсиязын тыпсып турарын көргүскен.

СОВЕТ РОССИЯНЫҢ КҮЧҮЛҮГ БАЗЫМЫ

ССРЭ 50

Дең эргелиг республикаларның акы-дуңма өг-бүлезинде Россия Федерациязы — эң-не хөй националдыг болгаш эң-не улуг. Москва чанынга хүн ажып чорда, Ыраккы Чөөн чүкке чаа хүн эгелеп орар. Найысылалды болгаш Чукотканы он шактыг куржаглар аңгылап турар, Россияның делгемнери ыраккы Дежнев мыстан Балтика чедир, полярлыг ортулуктардан хүннээректиг Сочи чедир хөй муң километр чаттылган. Бир чүс үжен миллион ажыг кижилиг чурттакчы чон, автономнуг он алды республика, автономнуг беш область, национал он округ, дөртен тос область болгаш алды край, барык муң хоорай болгаш ийи муң чыгам суурлар — ол бүгү болза күчүлүг болгаш кайгамчык черлиг Россия-дыр.

Ооң байлактары эгээртинмес. Совет Россия — бойдус газының болгаш хөмүр-даштың ниити-эвилел курлавырларының 70 ажыг хуузу, бүгү арга-арыг курлавырларының 94 хуузу-дур. Совет Россия чуртка бүгү нефтиниң 81 хуузун, электроэнергияның 64 хуузун, өске-даа эң-не янзы-бүрү хөй продукцияны берип турар.

Совет Россия делгем болгаш кижи эргий көрүп четпес, ооң экономиктиг күчүзү аажок улуг. Ынчангаш ооң улус ажыл-агыйы эвилелдешкен өске республикаларның хөгжүлдези-биле эң-не сырый холбаалыг. Бөгүн ССРЭ-ниң экономиказы — бүгү чурттуң болгаш тус-тус республика бүрүзүнүң эрге-ажыктарынга таарыштыр чаңгыс аай күрүне планын ёзугаар хөгжүп турар улус ажыл-агыйының демниг, холбаалыг комплекизи-дир.

СЭКП-ниң XXIV съездизиниң Директиваларында РСФСР-ниң экономиказын болгаш культуразын улам күчүлүг көдүрерин, улустуң чаагай байдалын улам ынай өстүрерин көрген. Беш чыл дургузунда РСФСР-ниң национал орулгазы 1.4 катап көвүдээр, электроэнергия ажылдап үндүрерин барык 40 хуу, нефть тывыжы — 41 хуу немей өзер. 1975 чылда Россия 374 миллион тонна хөмүр-дашты казар, 52,7 миллион тонна шойну болгаш 80,3 миллион тонна каңны эзилдирер, чүък болгаш чиик автомобильдерни бүдүрерин ийи ажыг катап көвүдедир. Россияның эргип четтинмес тараа шөлдериниң дүжүткүрү дам баар — тарааның чылда ортумак чылдаларын 116 миллион тонна хемчээлге планнаан, бүгү көдээ ажыл-агый продуктуларын садып алырының хемчээли дыка өзер.

Россия Федерациязының беш чылы эки эгелээн. Баштайгы чылдың түңнелдери сеткил өөрүнчүг. Чыл дургузунда национал орулганың немей өзүлдези алды чыгам хуу болган. Үлетпүр бүдүрүүшкүнүнүң хемчээли сес хуу немей өскен. Көдээ ажыл-агыйга агаар-бойдустуң байдалы таарымча чок чыл болган. Ынчалзажок көдээ ажыл-агый продукциязын бүдүрери мурнундагы беш чылда ону чылда ортумаа-биле бүдүрүп турган хемчээлинден алды хуу ажыг болган.

Россия республиказын федеративтиг деп адаар. Россия Федерациязының үндезиннерин В. И. Ленин ажылдап кылган. «Ажылчы болгаш мөлчүттүрген улустуң эргелериниң декларациязы» деп ооң бижээн чүүлүнде медеглеттингени болза: «...Совет Россия Республика совет национал республикаларның федерациязы кылдыр хостуг нацияларның хостуг эвилелинге үндезилээш бадыткаттынар».

Советтерниң 1918 чылдың июль 10-да болган бешки Бүгү Россия съездизи баштайгы Совет Конституцияны хүлээп алганы-биле совет национал республикаларның федерациязының хевиринге РСФСР-ниң күрүне тургузуунуң дугайында ленинчи идеяны хоойлужудуп бызыглаан. 1922 чылдың төнчүзүнге чедир РСФСР-ниң составынга автономнуг 10 республика, автономнуг 11 область кирип турган.

ССРЭ-ниң тургустунганының 50 чылынга СЭКП ТК-ның доктаалында демдеглеп турарын ёзугаар алырга, шаандакы хаанныг Россияның улустарының революция чоруп турганының үезинде тургускан бүгү совет республикалары федеративтиг каттыжышкынче чайгаар-ла чүткүл салып турган. Олар социализм тургузуушкунунуң оруунга киргеш, ССР Эвилелиниң баштайгы бир янзы үлегер хевири болган Россияның Совет Федеративтиг Социалистиг Республиказын долгандыр улам сырый каттыжып турган.

Бөгүн бүгү-ле автономнуг республикалар болгаш областар, бүгү-ле национал округтар экономиканың болгаш культураның туруп көрбээн чечектелиишкинин чедип алган, бүгү совет кижилер коммунизм тургузукчуларының ниити одуруунда чоруп орар. Национал республикаларның чедиишкиннери — ленинчи национал политиканың тиилелгезиниң эң чырыткыланчак херечизи-дир.

Россия Федерациязы акы-дуңма өске республикалар-биле кады бир демниг базып орар деп чугаалап турарывыс анаа хоозун сөстер эвес, харын алыс утказы-биле алырга, бистиң социалистиг тургузуушкунувустуң, коммунизмче оруктап бистиң улам бурунгаарлаашкынывыстың үндезиннериниң үндезини дээни ол-дур. Улустарның найыралы — бистиң эң үнелиг байлаавыс, ленинчи национал политиканың үре-түңнели — чаңгыс-даа буржуаз, капиталистиг чурттуң билбези болгаш билип-даа шыдавазы шак ындыг кайгамчык улуг шимчедикчи күш-түр.

Чартык чүс чыл — төөгүге улуг эвес хуусаа-дыр. А бо чылдарның дургузунда Россия мырыңай таныттынмас апарган. Миллион-миллион кижилерниң тура-соруу, ажыл-ижи, улуг көдүрлүүшкүнү, совет улус деп чаңгыс ниити атты эдилээн бүгү нацияларның болгаш улус чоннарның бузулбас эвилели Россия Федерациязын, бистиң бүгү социалистиг Төрээн чуртувусту күчүлүг, чечектелген улуг күрүне болдурган.

Бүгү акы-дуңма республикалар-биле бир дөмей, Россия алдарлыг орукту эрткен, кайгамчык шылгараңгай чедиишкиннерни чедип алган. Мурнувуста — улам кайгамчыктыг келир үе бар.

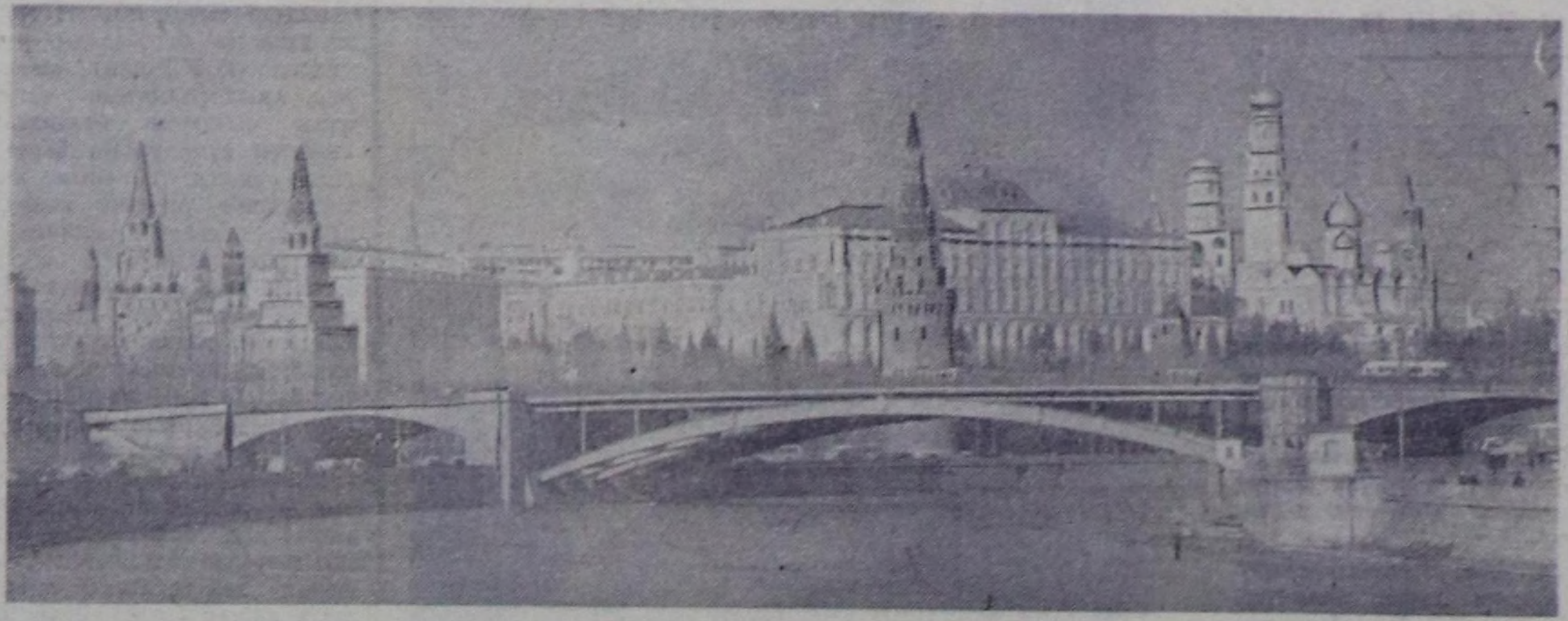

ЧУРУКТА: ССРЭ-ниң найысылалы, РСФСР-ниң найысылалы — МОСКВА.

(СЭТА).

Бистиң совет акы-дуңма ёзувус

Советтерниң Бирги Бүгү-эвилел съездизиниң делегады У. БУСАРЕВ чугаалап тур

Бистиң ниитилеливистиң чедиишкин бүрүзүн чүрээнге онза чоок кылдыр көөр совет кижилерниң шак ындыг салгалынга хамааржыр мен. Ол черле билдингир, чүге дээрге социалистиг тургузугну чаяаган революцияга боо-чепсекти холга туткаш киржип, ону тургузары дээш демисежип чораан бис. Совет Социалистиг Республикалар Эвилели деп алдарлыг атты эдилээн аажок улуг, күчүлүг, хостуг күрүнени боттарывыстың бүдүрген хереэвис кылдыр санап болур бис. Ада-иелерниң ажы-төлүнүң төлептиг өзүп орарынга өөрүп келири ышкаш, бо күрүнениң күжүнге, чаагай чоруунга болгаш угаанынга кончуг өөрүп чоруур бис.

Бо чылын бистиң бузулбас найыралывыстың догуннаашкынының бежен чылы болур. Ынчангаш, юбилейни байырлаар дугайында СЭКП ТК-ның доктаалын номчааш, мен болза, өске-даа хоочун кижилер-биле бир дөмей, ам херек кырында амыдырал болу берген келир үе дугайында бистиң чүгле бодап чораан үевисте аныяк чораан ыраккы чылдарывысче хая көрүп бодаардыр мен, ынчаарда мен харын-даа Совет Социалистиг Республикалар Эвилелин тургузар дугайында Декларацияны хүлээп алган Советтерниң 1-ги Бүгү-эвилел съездизиниң төлээзи-даа чораан кижи болгай мен.

Шаг-үе хөй эрткен. Совет улустарның өндүр улуг акы-дуңмалышкы каттыжышкынын төрүттүнүп турда киржип турган бистер ам харын ынчангаш номчукчуларга бодумнуң сактыышкынымны чугаалап бээр эргем бар ышкаш-тыр.

Национал. Ол чүү деп чүвел дээрзин чажымда бодап-даа чорбаан кижи мен. Саратов областың Хвалын хоорайының чанында Бичии Федоровка дээр суурга төрүттүнген мен. Чажымдан өскүс арткаш, тараачыннар малы кадарып чордум. Ынчаарда кижилер менээ кулактар ышкаш байлар, мен ышкаш ядыылар кылдыр хувааттынып турган. Татарлар болгаш мордвалар база-ла ындыг ядыы турдулар. Чайын олар боттарының хөй уруг-дарыглыг өг-бүлезин азыраар дээш байларга хөлечиктеп кирерлер. Күш-ажылчы бүгү кижилер-биле бир дөмей, өскелерниң човаланын олар аажок кээргээр турдулар, өскүс мени бо-ла ашкарып-чемгере бээрлер.

Ооң соңгаар өске националдың кижилери-биле мээң шоолуг эвес ужуражышкыннарым Балтий флотка шериг албаны эрттирип турганым-биле холбашкан, ынаар мени 1914 чылда кыйгырты берген. Флот экипажтарынга, ынчаарда адап турганы ышкаш, «өске төрелдиң кижилери» душчуп тургулаан. Унтерлер болгаш боцманнар оларны аажок бастыр, дорамчылаар. Оларның чугаазының акцентизин, орус эвес хевирин кыжырыыр турду. Оларга шериг албаны эрттирери онза берге турган.

Сөөлзүреди, Октябрьның соонда, Николайштадтың (фин хоорайының орус ады) баазазынга матростар комитединиң секретары тургаш, фин-революсчулар-биле 1918 чылда барон Манергеймниң буржуаз реакциязының үүлгедиглериниң хүннеринде өлурткүлээн кайгамчыктыг кижилер-биле ужурашкылап турдум. Ядыылар, пролетарийлер аңгы-аңгы дылга чугаалаар-даа болза, боттарын билчип алырлар дээрзин ынчаарда чүгле чүрээм-биле эвес, харын угааным-биле билир апарган мен. Чүге дээрге, «аңгы» деп чүвө кижилерни «национал» деп чүгедеп артык чоокшулаштырып турар болган. Волганың флотилиязынга тургаш, татарлар, украиннер, еврейлер-биле кады ак-гвардейжилерге удур тулчуп тургулааш, ол дугайын хан-дамырымдап тудуш кылдыр билип алган мен. Россияның янзы-бүрү улустары-биле кады Кронштадка үймээнчилерге удур тулчуп турдувус. Чаңгыс херек дээш — бодунуң бүгү хамаатыларынга дең эргелерни берип турар чөптүг, хостуг ниитилел дээш демисежип турган бис. Ынчангаш бистиң ханывыс фин мугулдурнуң дожунга холужуп турду.

1920 чылда РКП(б)-ның Нижегород комитединиң политшколазының чанынга партия үүрүнүң секретары турган мен. Ол үеде хоорайга аажок дүвүренчиг байдал тура берген чүве. Эсерлер шериг кезектериниң тура халышкынын белеткей берген. Мегелеткен кижилерниң аразынга суртаал салыр дээш, эштерим-биле кады шериг казармаларынга барган бис. Солдаттар большевиктер бистерни эки билип кааш, бистиң талавыска кирип келген. Ол үеде ол ажылды, Нижегородтуң бүгү партия организациязын А. И. Микоян удуртуп турган.

Хвалынның партия комитединиң оргкилдизиниң эргелекчизи болгаш секретары болу бергеш, РСФСР-ниң бүгү улустарынга дең эргени тыпсып, хандырарының дугайында партияның айтыышкынын херек кырынга боттандырып турган мен. Харын-на ол черлерге онза илереп турган столыпин реформазының уржуктарын ынчаарда «сый шаап» турган бис. Аңаа бүгү черлерни кулактарга берипкен турган. А бистер черни ооң дүрүм ёзугаар ээлеринге — ядыы тараачыннарга: орустарга, татарларга, мордваларга берип турдувус, ынчангаш биче буурай националдарга Совет эрге-чагырганың берген эргелерин камгалаарынче онза кичээнгей салдынган турган.

Ооң соонда Нижегород губерниязының Выксунск укомунуң секретары апарган мен. Аңаа бүгү чүүлдерни кылыр турган. Болуушкуннар хөй турган, ынчалза-даа 1922 чылда Советтерниң съездизин онда сонуургал-биле манап турганывысты ам-даа утпаан мен. Ол съезд Совет Социалистиг Республикалар Эвилелин тургузар ужурлуг турган болгай. Келир үениң Эвилелиниң тургузуунуң болгаш хүлээлгелериниң дугайында ажылчыннар болгаш тараачыннар, партия ажылдакчылары боттарының бодалдарын болгаш саналдарын солушкан бүрүткелдерни «Известия» солун парлап тургулаан чүве. Ол-ла айтырыгларны митингилерге болгаш хуралдарга база чугаалажып тургулаан.

Съездиге белеткел черле нарын байдалга эртип турган дээрзин ынчаарда билбес турган бис. Төп комитеттиң иштинге национал айтырыгның талазы-биле янзы-бүрү үзелдер тургулаан. Нижегородчуларның төлээлериниң составынга декабрьда Москвага чедип келгеш, ленинчи программаның тиилээнин билип алган мен. Чаа эвилел болза республикаларның РСФСР-ге кирери-биле эвес, харын долу бүрүн эргеге үндезилээш, эки тураның ёзузунга каттыжары-биле бүдер ужурлуг дээрзин Ленин демдеглеп турган. Советтерниң I Бүгү-эвилел съездизи харын ол платформа дээш бир үн-биле декабрьның 30-де бадылаан.

Советтерниң Х Бүгү-россия конференциязынга келген болгаш ооң соонда бирги Бүгү-эвилел съездизинге киржири-биле артып калган нижегородчулар бистерни аажок бир янзы ниити чурттаалга черинге — Москва консерваториязының ынчаарда куруг болгаш соок улуг залынга чыттыргылап каан. Аңаа чүү-бир аажок улуг трубалар көргеш, оларны үр көрүп, чүү чүвелерил деп билбейн тургулаанывысты ам-даа сактып чоруур кижи мен. Оон бир-ле кижи ол дээрге музыка херекселдери — органнар-дыр дээрзин чугаалаан чүве. Съездиниң чапсарының үезинде Анатолий Васильевич Луначарскийге чеде бергеш, бо чүве-биле канчаар ойнаарын кажан-даа дыңнап көрбээн кижи мен деп чугааладым. Ол чугаамның дугайында мырыңай уттупкан турумда, кежээ кидис идиктерлиг, карак шилдиг ашак кижи көстүп келген, ооң соонда органның өндүр үнүн дыңнап каан бис. Кайгамчыктыг музыка үнү биле Совет Эвилелиниң тургустунуп турганы менээ ынчаар холбажып турган чүве.

Оон бээр хөй чыл эрткен. Фашистиг дээрбечилерге удур демиселдиң одунга каңнаттынган, коммунистиг ниитилелди тургузар талазы-биле өндүр улуг ажыл-биле сырый каттышкан бистиң республикаларның эвилели ам быжыг болгаш бузулбас болган. Ынчангаш ам бедик механизастаттынган районнуң төвү болу берген, төрүттүнген черим Хвалынга чеде бергенимде, чажымда чурттап чораан черимде янзы-бүрү националдың кижилериниң кайы хире бай-шыдалдыг болгаш солун чурттап турарын көргеш, харын-на күчү-шыдалы он-он катап улгады берген бүгү совет улустарның акы-дуңмалышкы чаңгыс эвинге бистиң амгы аас-кежиктиг амыдыралывыс болдунар аргалыг болган-дыр дээрзин бодап келир-дир мен.

Хөй националдыг совет күрүнени тургузарынга киржип турган кижилерниң дугайында чурттуң аныяк салгакчыларының утпайн, бодап чорууруун көргеш, кызыгаар чок өөрүп чоруур кижи мен. Пионерлер болгаш комсомолчулардан хөй чагааларны ап турар болгаш, ол дугайында долу үнлезин-биле чугаалап тур мен. Горькийниң партия архиви, Хвалынның музейи революция дугайында, Совет эрге-чагырганың баштайгы чылдарының дугайында сактыышкыннарны чугаалап бээрин менден доктаамал дилеп турарлар. Бистиң эрткен үевисти, бистиң эгелээн чүүлдеривисти болгаш чурттуң бо хүннерин бистиң аныяктарывыс деңнеп көрүп турзуннар. Совет Эвилелин тургусканының соонда 50 чылдың дургузунда бистиң кылган чүүлдеривистиң кайы хире өндүр улуун олар сеткип бодазыннар.

ДЕЛЕГЕЙ бо ХҮННЕРДЕ

Каттышкан программага деткимче

ПАРИЖТЕН СЭТА-ның корреспондентизи **Р. Серебренников** мынчалдыр дыңнаткан:

Францияның Компартиязының, Социалистиг партиязының, чөөн үзелдиг радикал-социалистериниң кыйгырыын ёзугаар Парижке кайгамчык улуг митинг болган. Ук митинг «Каттышкан чазак программазының тиилелгези дээш» деп лозуннуг эрткен. Чөөн үзелдиг күштерниң программазын боттарының деткип турарын медеглээр дээш, Версаль хаалгазының чанында улуг Делгелге залынга он-он муң француз ажыл-ишчилер келген. Сөөлгү чылдар дургузунда Францияның чөөн үзелдиг партияларының чаңгыс эвиниң быжыгып турарын илергейлеп көргүскен, улустуң эң улуг митингизи ол болган.

Каттышкан чазак программазынга ат салган, политиктиг үш организацияның удуртукчулары митингиге чүве чугаалаан. ФКП-ның Чиңгине секретарының оралакчызы Жорж Марше мынчалдыр медеглээн: чөөн үзелдиг партияларның эвилели — ажылчын, демократтыг болгаш национал күштерни каттыштырарының идегелдиг аргазы. Ол эвилел догунап турар, ону каттышкан чазак программазынга үндезилээш тургускан. Ук программага ат салганы Францияның төөгүзүнге шылгараңгай ужур-дузалыг.

Ж. Марше ук программаны чоннуң материалдыг болгаш социал байдалын экижидеринге, чурттаалга тудуунга, билиглер чедип алырынга, культура ажыглаарынга хамаарыштыр боттандырарга, эр, херээжен французтарның амыдыралынга болур өскерлиишкиннерни тодаргайлап чугаалаан.

Ол программаның тиилээриниң кара чаңгыс үндезини чөөн үзелдиг күштерниң эвилелдежири болур деп, Ж. Марше онзалап демдеглээн.

Каттышкан чазак программазының тиилелгези дээш демиселче бодунуң бүгү күжүн салырын Францияның Компартиязы ажылчы чоннуң болгаш француз улустуң мурнунга хүндүткелдиг-биле медеглеп тур деп, Ж. Марше түңнелинде чугаалаан.

ПОЛИТБЮРО ХУРАЛЫ

ГАВАНА. (СЭТА). Кубаның Компартия ТК-зының Бирги секретары Фидель Кастронуң даргалааны-биле Гаваннаның Революция ордузунга Кубаның КП ТК-зының Политбюро хуралы болган. Аңаа чаа хоойлужудулга төлевилээр айтырыгларның талазы-биле комиссияның секретариадының ажылының дугайында отчётту дыңнаан. Кубаның Компартия ТК-зының секретариадының кежигүнү Блас Рока илеткел кылган.

Янзы-бүрү кемниг херек үүлгедиглериниң ужурундан харыысалга дугайында хөй-хөй хоойлу төлевилелдерин чугаалажыры-биле чонга болдунар кыска хуусаа дургузунда чарлаар деп шиитпирни Политбюро үндүрген.

Түңнел хуралга Фидель Кастро чүве чугаалаан. Хоойлу төлевилелдерин чугаалажыры-биле улус массаларынга чарлап үндүрериниң чугулазын демдеглээш, Кастро комиссияларның ажылын доозарын, чаа хоойлуларны күштүг болдурарын эргежок чугула деп айыткан.

АЖЫЛЧЫННАРГА УДУР БАЗА БИР ХООЙЛУ

ЛОНДОН. (СЭТА). Ажыл-ишчилерниң ажыл төлевирин 90 хүн дургузунда «өскертпейн баар» дугайында консерваторлар чазааның хоойлу төлевилелинге Елизавета II хаан ат салган соонда ол төлевилел күштүг хоойлу болу берген.

Мооң мурнунда Хиттиң чазаа ол хоойлу төлевилелин англи парламентиниң ийи палатазынга шоолуг эвес-ле хөй нуруу болур бадылаашкыннар-биле бадыладып апкан. Ажыл төлевирин «өскертпейн баар» талазы-биле консерваторлар чазаа ук хоойлунуң күштүг болу бээриниң мурнунда-ла херек кырынга хемчеглер алган. Өртектер соксаал чок улгадып турар болганда, ажыл төлевирин база улгаттырар дугайында экономиканың национализастаттынган адырларының бир миллион хире ажыл-ишчилериниң негелделерин чазак хүлээвейн барган.

Консерваторлар чазааның ол чаа хоойлузу ёзу барымдаалап, өртектерни база «өскертпес» деп турар-даа бол, ол айтыышкын эът, балык, ногаа, чимистер-биле катай аъш-чемниң хөй-хөй кол продуктуларынга хамаарышпас.

Ажыл төлевирин «өскертпейн баары» монополияларның мөлчүп алыр арыг орулгаларын кандыг-бир чижек хемчээлдиг кызыгаарлаары-биле база капсырлашпайн, ук монополиялар ажылчыннарны мөлчүүрүнүң күсели-биле улам байып турар.

Англи үлетпүр каттыжышкыннарының арыг орулгазы эрткен чылдың ноябрьда турганындан бо чылдың ноябрьда барык 20 хуу улгаткан деп, үлетпүр-бүдүрүлге бөлүктериниң органы «Файненшл таймс» солун дыңнаткан.

БЕРГЕ АЙТЫРЫГ

Төп Американың улуг эвес чурту болур Гондураста кадык камгалалының айтырыы эң берге айтырыгларның бирээзи боор турар. Ооң он-он муң хамаатылары канчаар-даа аар аараан таварылгада эмчиниң дузаазын алыр эрге чок боор турарлар: чурттуң бир муң кижизинге-ле ында эмнелгениң ийи оруну онаажып турар. Чаш уруглар аарыы ёзулуг айыылдыг байдалда четкен. Пренса Латина агентилелдиң корреспондентизиниң дыңнатканын ёзугаар алырга, чылдың-на төрүттүнер 184 муң уругларның 19 муңу бир хар четпейн-не өлүп турар. Америк монополияларның мөлчүгделиниң түңнелинде Гондурастың ол хире хожудаңгай боор турарындан кадык камгалалының айтырыы ындыг берге байдалда туруп турар.

(СЭТА).

АМГЫ ҮЕДЕ КУЛДАР ЧУРТУ

Мурнуу-Африка Республика — африкан чонну сөөк-язы ылгап тургаш дорамчылап, дарлаар экономикалыг чурт. Мурнуу-Африканың бүдүрүлге черлеринде ажылчын-африканнар дег берге байдалга ажылдап, чаржынчыг төлевир ап турарлар делегейде кайда-даа чок. Олар ак кештиг ажылчыннарның алыр шалыңындан 20 катап эвээш төлевир ап турар, чурттап турар байдалының бергези аажок. Мурнуу-Африка Республикага англи профэвилел ажылдакчылары чорааш, ол бүгүнү көргенин бадыткаан. Африкан ажылчыннарның ажылдап турар байдалын көөрге, ында феодалдыг ёзунуң күш-ажыл системазы катап тургустунуп турар деп чүве сагышка кирер-дир» деп, олар медеглээн. (СЭТА).

ПАТРИОТТАРНЫҢ ЧЕДИИШКИННИГ АТАКАЛАРЫ

ПАРИЖ. (СЭТА). Куангчи можу база-ла моон мурнундаазы дег, Мурнуу Вьетнамның хостаарының улусчу чепсектиг күштериниң кезектери биле сайгон чалча шериглериниң аразынга берге тулчуушкуннар болур девискээрлерниң бирээзи боор турар. Дайзын соңгу талаже, демилитаризастаан зонаже база чөөн талаже, далайның эрик кавызынче чаза таварып кирер дээш оралдажып, патриоттар ооң ол халдаашкыннарын ойтур шаап турар. Сайгон шериглери аар когаралдарга таваржып турар.

Хосталганың улусчу чепсектиг күштериниң кезектери ортаа шаттарда шавар халдаашкын чорударын база үргүлчүлеп турар. Патриоттар декабрь 1-ниң дургузунда Плейку аэродромун база чалча шериглерниң ол хоорайдан 24 километр мурнуу-барыын талада артиллерия баазазын ракеталар-биле ийи удаа боолаан.

Патриоттар Сайгоннуң мырыңай чоогунда база Меконг хемниң шынаазында идепкейлиг дайылдажып турар.

Виньдинь можуга Сайгонның бир транспорт самолёду үрелгеш кээп дүшкен. Сөөлгү үеде сайгон шериглериниң кол инспекторунуң хүлээлгезин күүседип турган, министр чораан генерал Чан Тхан Фонг база ийи америк шериг чөвүлекчизи ол самолётка олуруп чораан. Самолётту патриоттар дүжүр аткан боор магат чок деп, информация агентилелдери дыңнаткан.

АКШ-тың ужар чүүлү Мурнуу Вьетнамның хосталган девискээрлерин бомбалаарын үргүлчүлеп турар.

Чүгле бомбалакчы «В-52» самолёттар безин чоокта чаа 26 халдаашкынны кылган. Куангчи можуже олар 1000 ажыг тонна частыр чемзээн октаан.

ЛОНДОН. (СЭТА). Камбоджаның патриоттары пномпень шериглерге удур чедиишкинниг тулчуушкуннар чорударын үргүлчүлеп турар. Патриоттар Кампонгтям деп можу төвүн сөөлгү үш хүн дургузунда күчүлүг боолаашкынга ийи катап таварыштырган. Мурнуу талакы Такео можунуң төвүнден ийи-ле километр черде шыңгыы тулчуушкуннар боор турар.

Камбоджаның кол аргыжылга шугуму — 1 дугаар чазаглыг оруктуң 60 километр дуртун патриоттар контрольдап турар.

ХАНОЙ. (СЭТА). Мурнуу Вьетнамның хосталга күштериниң шериг командылалының дыңнадыында айытканын ёзугаар алырга, Куангчи можуда дайылдажып турар патриоттар чүгле ноябрь 28-тиң болгаш 29-туң дургузунда безин дайзынның 500 ажыг солдат, офицерин сандан үндүрген, 10 танкызын, куяктыг машиназын үреп, чемзек шыгжаан 2 складын чазылдырган, хөй санныг шериглерин былаап алган.

ХАНОЙ. (СЭТА). Стратегтиг бомбалакчы «В-52» самолёттар-биле база америк 7 дугаар флоттуң корабльдери-биле катай алырга, америк самолёттар ноябрьның 30-де Куангбинь можунуң сырый чоннуг хөй-хөй девискээрлерин бомбалаан. Бомбалаашкыннарның болгаш боолаашкыннарның түңнелинде тайбың чоннуң аразындан хөй-хөй кижилер айыылга таварышкан. Оларның хөй нуруузу херээженнер, кырганнар биле уруглар. Хөй санныг чурттаалга бажыңнары, үлетпүр бүдүрүлгелери болгаш оон-даа өскелер үрелген.

ВДР-ниң даштыкы херектер министерствозунуң төлээлекчизи ВДР-ниң бүрүн эргезинге болгаш айыыл чок чоруунга хоралыг бүгү дайын үүлгедиглерин доп-дораан соксаткан турарын негээн.

Израиль эрге-чагырга черлери Сирия биле Ливанның девискээринге дээрбечи хөй-хөй халдаашкыннарны кылган. Ам олар дескен палестиннерге хоргадал берген, кожазында араб чурттарга халдаарын үргүлчүлээр сагыштыын медеглеп турар. Израиль «палестиннерни хоозурадыр» дээр планын күүседип алыр деп кордап турар. Ооң ону кандыг аргалар-биле боттандырып турарын бо чурук тодаргай херечилеп турар: чеди кижилиг чораан ливан автомашинадан арткан-на чүве ол. Израиль ужар чүүлдүң Ливанга агаардан халдаан үезинде оларның үжү балыглаткан. Ол машина Тир хоорайже далаштыг бар чорда, ону хайгыылчы израиль танкылар доктаадыпкан. Ийи пассажирниң хууда шынзылгалары чок болган. Офицер дужаал бээрге, ол машинаны ооң пассажирлериниң шуптузу-биле катай танкыга бастырып каапкан.

(СЭТА-ның фотохрониказы).

Аас-кежиктиг чаш назын

МАЛЧЫННАР УРУГЛАРЫНЫҢ „ӨРГЭЭЗИ„

Мал ажылын хөгжүдеринге «Элегес» совхозтуң эгелээшкинин республикада билдингир. Бо хоочун улуг ажыл-агыйда малчынның амыдыралы, совхоз төвүнүң овур-хевири, культуразы улам экижээн.

Совхозтуң дирекциязының конторазының алдыы талазында шевергин туттунган, улуг чараш бажың бар. Ооң чаны-биле эрткен-дүшкен кижилерниң кичээнгейин ында доругуп турар бичии чаштарның омак-хөглүг үннери, ыры-шоору хаара туда бээр. Ол дээрге, малчыннарның уругларынга совхозтуң тудуп бергени ясли-сады-дыр.

Ооң эргелекчизи Светлана Михайловна Зайцева сонуургаан айтырыгларывыска мынчаар харыылаан:

— Бистиң совхозтуң дирекциязы СЭКП Тыва обкомунуң IX пленумунуң шиитпирин амыдыралга боттандырар дээш малчыннарже сагыш салып, оларның культурлуг амыдыралының айтырыгларын база шиитпирлеп турар. Ылаңгыя кыш, чай чок ажылдаар 50 оруннуг бо ясли-садты 1970 чылда тудканы — малчыннарның амыдыралынга улуг болуушкун болган. Ам бистиң ясли-садывыста малчыннарның 40 ажыг уруглары культурлуг, омак-хөглүг, кадыкшылыг доругуп турар.

Шынап-ла бичии чаштарның ада-иелери совхозтуң хоюн, инээн кадарып, саанчылап, чымыштыг ишти бүдүрүп турда, оларның ажы-төлүн (үстүнде чурукта) чырык, делгем, чылыг ясли-садта сагыш човангыр кижизидикчилер, уруглар ажаакчылары доруктуруп турар. Уругларның дыштанырынга, өзеринге болгаш кижизидилгезинге эргежок чугула таарымчалыг байдалдар ында тургустунган. Ясли-садты совхоз дериг-херексел-биле эки хандырган. Бичии чаштарга солун, чараш янзы-бүрү ойнаарактар-даа четчир.

Уругларны өстүрүп, кижизидеринге буянныг үлүүн киирип турар ажылгыр, нежээ кижилер ында хөй. Улуг бөлүктүң уругларының кижизидикчизи Татьяна Богданова (ортузунда чурукта) ак сеткилдиг кызымаккай ажылы-биле коллективтиң, ада-иениң хүндүткелин чаалап алган.

Бичии кижилерге амданныг аъш-чемни повар Ирина Кузнецова (адаанда чурукта) мергежилдии-биле кылып берип турар. Ясли-садка ооң тургустунган хүнүнден бээр ол ажылдап келген.

Бо ясли-садты малчыннар уругларының тоол-домакта дег: «Тозан аът долганып четпес доңгулчак ак өргээзи» деп чугаалаар болза ында хөөрем черле чок ыйин.

Көдээде амыдыралдың бо өөрүнчүг үлегери бистиң республиканың малчыннарының культурлуг амыдыралынга эки салдарны чедирер ужурлуг.

Фотозу В. ЧАДАМБАНЫЫ.

ӨӨРҮМ ӨМҮНЭЭЗИНДЕН

Совет Конституцияның тургузун адаанга чурттап, ооң тывыскан бүгү кежиин четтирип, чоруур Совет Эвилелиниң хамаатызы болганынга улуг назылыглар, аныяк-чалыы — кым-даа чоргаарланыр.

ССРЭ-ниң хамаатылары назылап кырааңда, а ол ышкаш аараанда болгаш ажыл кылыр аргазын оскунганда материалдыг хандырылга алыр эргелиг. Аарыг ужурунда ажылдаар шинээм оскунгаш, алдын хоойлуда бижиглээн ол эргени ажыглап, персоналдыг пенсияны (РСФСР-ниң) ап чор мен. Амыдыралымның чээрби ажыг чылдарын ниитилелге ажыктыг күш-ажылга бараалгадып, аныяк Тываның хөгжүлдезинге үлүүмнү киирип, партия, совет органнарга ажылдап чордум.

Амгы үеде ай санында 110 рубль хемчээлдиг пенсияны албышаан, медицина дузаламчызын барык халас четтирип, чыл бүрүде кадыымны быжыглап эмнедири-биле халас путёвканы-даа ап келдим.

ССРЭ-ниң тургустунганының бо юбилейлиг чылында республика найысылалы Кызыл хоорайда чаагайжыды туттунган хөй бажыңнар ажыглалга кирген болгай. Оларның бирээзинден ийи өрээлдиг квартираны мээң өг-бүлемге берген, магалыг чаагай чурттап ор бис. Ооң хөлезинин чартыын төлээр, хоорай транспортунга халас чоруур деп чүве кадыы баксыраан кижиге сактып четпес чоргаарал-дыр.

Бүгү чон-биле кады совет Конституция хүнүн байырлап тура, бүгү чүвени кижиге, кижиниң чаагай чоруунга бараалгаткан партиявыска, чазаавыска өөрүп, четтиргенивисти мен ышкаш өөрүмнүң өмүнээзинден илергейлээри бе-зин улуг өөрүшкү-дүр.

О. СИИРИН-ООЛ,
персоналдыг пенсионер.

СЭТА-ның спортчу медээлери

Свердловскиниң «Автомобилизининиң» вратары Пучков декабрь 3-те Москваның «Спартагы»-биле чурттуң хоккей талазы-биле бирги чери дээш маргылдаазынга дыка кашпагай ойназа-даа, ооң командазы дөмей-ле 3:4 санга уттуруп каан. Москвачыларның мергежили олардан артык болган. Спартакчылар чамдык оожургаашкынның соонда маргылдаа таблицазының эң бажында барганнар. Олар ЦСКА ышкаш 27 санныг-даа болза, киирген шайбазының байдалы олардан дээре болган.

Ол ышкаш база-ла Москвага болган бир ужуражыышкынга «Крылья Советов» команда Челябинскиден барган аалчыларны тиилеп каан. Трактор аңаа 4:5 санга уттурупкан. Ленинградка ол чериң шериглери Горькийниң «Торпедазын» 7:5 санга апкан.

«Енисей» биле «Динамо» (Алма-Ата) командаларның ужуражыышкынынга диномочулар баштай 4:1 санныг бооп тергиидеп турганнар. Ынчалза-даа шөлдүң ээлери ужуражыышкынның сөөлгү үезинде оюнну күштелдирип, халдаашкыннарын удаа-дараа кылып тургаш, санны бичии-ле болза деңнештирип аптар часканнар.

• • •

«Енисейден» Коржнев биле Артем (ийи); «Динамодан» — Бочков, Панев, Апельганей болгаш Варзин олар саннар киирген.

«Локомотив» биле «Волганың» ужуражыышкынының түңнели 2:4 бооп доозулган.

Шөлдүң ээлери он үш минута эрттирип турда, санны ажыдар аргалыг болган (Колесников ону киирген). Ийиги ойнаашкын үезинде аалчылар 2 санныг апаргаш, мурнай бергеннер. Ол ийи санны Тонеев биле Куров олар киргилээн. Ынчалза-даа Иркутяниң Хандаев бир санны киирип терге, сан деңнешкип — 2:2 апарган.

Маргылдааның эң сөөлгү минуталарында Ульяновчулар Рушкин биле Дорофеев мячини хаалгаже киирген соонда тиилелге оларныы апарган.

• • •

«Кубасс» — «Литейщик» командаларның түңнели 3:2 бооп доозулган. Оларның маргылдаазы шынап-ла дыка көрүштүг болган. Маргылдааның төнеринге чедир каш-ла минута арткан турда, Савельевтиң киирген саны шиитпирлиг болган.

(СЭТА).

телевидение

ДЕКАБРЬ 5-ТЕ

МОСКВАДАН

12.00—Дамчыдылгалар программазы. 12.05—Медээлер. 12.10 Өңнүг телекөргүзүг. Мультфильмнер программазы. 12.40—Бөгүн—**ССРЭ Конституциязының хүнү.** 13.10—Өңнүг телекөргүзүг. **«Төрээн черим, сеңээ ынак-тыр мен».** Концерт. 13.40—Өңнүг телекөргүзүг. **«Кино аян-чоруктарының клуву».** 14.40—Өңнүг телекөргүзүг. Уран-чечен телефильмниң баштайгы үндүрүлгези. **«Бүзүрел».** (1-ги, 2-ги сериялары) 17.15—Өңнүг телекөргүзүг. **Концерт программазында совет композиторларның ырлары болгаш инструменталдыг музыка.** 17.50—18.00—Чапсар. 18.00—**«Үе».** Информастыг программа. 18.30—**«Амыдыралга уткуштур».** Уран-чечен фильм. 19.35—**Хоккей талазы-биле ССРЭ-ниң чемпионады. «Динамо» (Москва)—«Химик» (Воскресенск)** 3-кү оюн.

КЫЗЫЛДАН

20.15—**«Беш чыдың кол белдирлеринде».** Телефильм. 20.40—**«Песняры».** Фильм-концерт.

МОСКВАДАН

21.30—**«Үе».** Информастыг программа. **22.00—00.15—Хоккей талазы-биле Европа чемпионнарының кубогу.** Түннел оюн. **ЦСКА (ССРЭ)—«Брюнес» (Швеция).**

ДЕКАБРЬ 6-ДА

КЫЗЫЛДАН

19.00—Телемедээлер. 19.20—Уругларга фильм. **«Ногаан ракета»** 19.35—**«СЭКП-ниң XXIV съездизиниң шиитпирлерин — амыдыралга».** Дамчыдылга. 20.05—**«Чөөн чүктүң тараазы».** Документалдыг телефильм. 2-ги үндүрүлге. 20.45—Телемедээлер. 20.55—Чарлалдар, реклама. 21.00—**«Вьетнамның төлдери бис». Тываның хөгжүм-шии театрының шиизи. (Тыва дылга).** 22.45—23.45—**«Хоруглуг вулкан». Документалдыг фильм.**

АГААР

Бүргеп, аязып турар, чамдык черлерге хар чаар. Хат мурнуу-барыын талаже угланыышкынныг, кошкак. Даглыг черлерге 9-тан 10 градус чедир соор. Ооң өске черлерге 19—24 градус соор. Кызылга бүргеп, аязыр. Хат мурнуу-талаже угланыышкынныг. Хүндүс 20—22 градус соок болур.

Редактор В. С. ШАРАВИИ.

КИНО

ДЕКАБРЬ 5-ТЕ

«НАЙЫРАЛ»: **«Отту чагырганы»** (1-ги, 2-ги кезектери) 9.00, 12.00, 15.00, 18.00, 21.00 шактарда.

«КАА-ХЕМ»: **«Кижи амфибия»** 10.00, 11.50, 17.00, **«Ногаан отчугаш»** 13.40, 15.20, **«Шпагалыг ыдыктыг кижи»** 18.45, 20.35 шактарда.

«ВОСТОК»: **«От, суг болгаш чес хоолайлар»** 11.30, 13.15, **«Херээженнер»** 15.00, 18.40, **«Дошкуурал дугайында баллада»** 16.50, 20.30 шактарда.

«ПИОНЕР»: **Киночыынды** 9.00, 12.30, **«Суворов»** 10.30, 14.30, **«Сээң-биле мен»** 16.30 18.30, 20.40 шактарда.

КОМПЛЕКСИЛИГ ЭКСПЕДИЦИЯНЫҢ КУЛТУРА БАЖЫНЫ: **«Дөртелээн бис»** 13.00, **«Тиилелге соонда тулчуушкун»** (1-ги, 2-ги кезектери) 15.00, 19.00 шактарда.

«СОВЕТ ТЫВАНЫҢ 10 ЧЫЛЫ»: Культура бажыңы: **Киночыынды** 16.00, **«Дузактаашкын»** 18.30, 20.30 шактарда.

ДЕКАБРЬ 6-ДА

«НАЙЫРАЛ»: **«Отту чагырганы»** (1-ги, 2-ги кезектери) 9.00, 12.00, 15.00, 18.00, 21.00 шактарда.

«КАА-ХЕМ»: **«Сээң-биле мен»** 15.00, 16.50, 18.40, 20.30 шактарда.

«ВОСТОК»: **«Капрон четкилер»** 15.00, **«Шпагалыг ыдыктыг кижи»** 16.50, 18.40, 20.30 шактарда.

«ПИОНЕР»: **«Шкид республика»** 9.00, 14.30, **«Эки тулуш»** 10.50, 12.40, **«Науэлтордан келген үүлгедикчи»** 16.30, 18.30, 20.40 шактарда.

«СОВЕТ ТЫВАНЫҢ 10 ЧЫЛЫ» Культура бажыңы: **«Херээженнер болгаш барсельерлер»** 18.00, 20.00 шактарда.

ХӨГЖҮМ-ШИИ ТЕАТРЫНГА декабрь 5-те

М. ЯХЬЯЕВ.

«КУДА ЧЕРЛЕ ДҮЖЕР» деп
2 көжегелиг 6 көргүзүглүг комедия болур.
Шииниң эгелээри 20 шак.
Касса 10 шактан ажылдап турар.

ДИРЕКЦИЯ.

САДЫП АЛЫКЧЫЛАРГА

Республиканың бүгү ном садыгларында моон адаанда тыва дыл кырында чаа, номнар кирген:

«ССРЭ-ге ажылчы чоннар депутаттарының Советтериниң депутаттарының эрге-хүлээлгелериниң дугайында Совет социалистиг республикаларның эвилелиниң хоойлузу».

«Экономиктиг билиглерниң үндезиннери». Политчырыдыышкын системазынга өөредилге ному.

Районнарның садып алыкчылары Тыва респотребсоюзтуң ном садыының килдизиниң «Номну почта-биле» деп килдизинден почта-биле чагыдып ап болур.

ТЫВА РЕСПОТРЕБСОЮЗТУҢ НОМ
САДЫЫНЫҢ КИЛДИЗИ.

ДУСТАП ЧОРААШ...

Рассказ

Бирги улдунуң дыштанылгазының соонда, бир ай-даа четпейн, база ийи хүн дыштаныр ужурлуг апарган бис. Чүге дээрге улуг-хүнге немей, дыштаныр эргениң байырлалы таварышкан дижир чүве. Ол дыштаныр эргениң дугайында хурал кежээ болур деп турда, ачам чедип келгеш, мени баштыдан чөпшээредип алгаш, аалче апарган.

Ачам суг суурдан ырак эвесте кыштагга молдурга кадарып турган. Аалга келгеш аъштанып-чемненип алганывыс соонда, ачам аъдын шанактап, бир-ле черже дөгерингеп тур. Молдургаларның дузу төнген, дустаар деп турарын чугаа кадында билип алдым. Кады чоруксаарымны кандыг дээр. Бо-ла Дус-Дагга төрүттүнген, үшкү класстар-даа болзумза, чогум дус казып турар черни көрбээн-не болгай мен. Ооң кадында авам бир хырын саржагны шоодайже сукпушаан:

— Мону Түлүш-Оруска аппарып бээр сен — деп, ачамга чугаалаарга, арта-ла аскым ишти чигирзиш кылынган. Чүге дээрге, дуста ажылдап турар ол орус өңнүүвүс өөвүске үргүлчү-ле чигирлиг келир чүве-ле болгай.

Бистиң черден Түлүш үш оолдар фронт чоруткаш келбейн барган, а амдыы дуста ажылдап келген Франко даай ол оолдарның өлген чериңден келген. Алыс боду украин кижи. Ындыг-даа болза Дус-Даг кижилери ону боттарының чаңгыс чер чурттугларынга тураскаады Түлүш-Орус деп шолалап алганнар дээрзин сөөлзүреди билген мен.

Арай боорда ээрежип тургаш, ачам-биле кады дустап чоруур чөпшээрелди авамдан апкан мен.

— Түлүш-Орустуң Надя дээр бичии уруун көрүксээн болгаалаң бо — деп, авамның баштактанганын безин чоруксаанымдан херекке албаан мен.

— Надя дөмей-ле чок-тур ыйин. Сен ышкаш өөренип турар. Авазы-биле Кызылда, а дуста чүгле ачазы бар — деп, ачам мени ыяттыра-дыр.

— Уруу чок-даа болза, чигири бар-ла ыйнаан — депкеш ыяды бердим. Авам, ачам каттыржыпканнар...

Дуска кежээликтей келдивис. Келген дораан дус казар уургайлар, складтарны эргип каантым. Өг дег кылдыр үттеп киргилей берген уургайлардан дус-карактары сылдыстар ышкаш чырып тургулаар болду. Шаанда ындыг уургайлар ойлуп дүшкеш, кижилерни дүй базып турган, эрги уургайлар кезип болбас дээрзин меңээ чиктии кончуг тывалаар, кара салдыг кижи чугаалады.

Ажылчыннар шупту эр улус. Оларның чурттап турар черинге хонар ужурга таварышкан бис. Девин мени сургап турган кижини Саражаков дээр болду. Ооң өске тываларзыг хирезинде дөрбеттей каап олурар, Орхоев дээр кижи база бар. Чолаачы Василий, Түлүш-Орус, Орехов дээш, меңээ чигир бербес кижи-ле чок. Саражаков колбаса кезип олура таңыладыр чугаалады. Мен чүнү-даа билбейн бажым чайып кагдым.

— Сен хакас билбес — дээш, колбасазын меңээ тудусту. Өөрээш хүлүмзүрүп кагдым.

Парага чыткылапканывыс соонда солун-чугаа-даа „эгелээн. Баштай-ла Одан-Хөө даай Түлүш-Орустан айтыра-дыр:

— Конустуусту мен дыңнаанын дыңнаан-на харын. Чүү ындыг байырлалыл ол аа? Октябрь база байырлал, конустуус хүнүнде база дыштаныр бе?

— Аа. Конституция бе? Ол улуг байырлал, эш. Бис шупту СССР хамаатылары. Хөй нация. Мында безин Василий — орус, мен — украин, Орхоев — бурят, сен — тыва, Саражаков — хакас дээш хөй нация бис. Олар шупту дең эргелиглер. Бис ажылдаар, өөренир, дыштаныр, эргелиг бис. Ону совет Конституцияда — Хоойлуда бижээн. Ынчангаш, Конституция — улуг байырлал — дээш, Түлүш-Орус хып турган лаага таакпызын кыпсы бээрге, эктинде болгаш өжүнүнде улуг сөрбуларны көрүп каагаш, ачамдан сымыранып айтырарымга, «дайынга чораан фронтучу кижи-дир» — деп харыылады.

— Орденнери бар бе? — деп, ачамдан айтырдым.

— Орденнериң каш ыйик, Франко? Бо оол айтырып чыдыр ыйин — дээш, ачам ковайын кээрге, мен база олуруп алдым.

— Ийи орден, үш медаль бар. Бодумда ам чок-тур, аалымда, чайын көргүзер мен, Володя. Мен Берлин четкен-дир ол. Тиилелгени өлүг-даа, дириг-даа дайынчылар кады чаалап алган бис. Ам бо Дус-Дагны шинчип турар. Мен — инженер. Сеңде өөренир орук ажык. База даг инженери болур херек. Дус-Дагның төөгүзүн, байлаан ажытчыр сен — диди.

Улуг кижиниң сеткилинден сөглээн сөстери мени бодандырыпкан. Ыыт чок олур мен.

— Дус-Дагны кым баштай ажытканын сен билир бе, Одаң? — деп, Түлүш-Орус айтырды.

— Эки билбес мен. Ынчалза-даа мындыг чугаа бар — дээш, Одан-Хөө уламчылады.

— Шаанда бо дагларга те, чыңма хөй турган. Адыг-Түлүш дээр ады аңчы чурттап чораан дижир чүве. Ол бирде аңнап чораан, дүвүрең чылгап турган теге таварышкаш, ону боолап алган. Ол тениң чылгап турган көк-кызыл дажы ажыг амданныг бооп, ооң улай казарга дус болган дижир чүве. Ооң бээр-ле дус кижилерге чугула болуп, «Дус чокта — амдан чок, тура чокта — күш чок» деп үлегер чугааның-даа тыптып келгени ол ыйнаан — деп, Одан-Хөө чугаазын дооступ.—

«Дус... Дус — бүгүдеге херек. Тура-сорукка ону деңнээни ужурлуг тур эвеспе. Тура-сорукту туюлунга чедер кижилер — совет кижилер бистер-дир бис» — деп, Түлүш-Орустуң бодаңмышаан чугаалааны сагыжымдан амга чедир ыравас. Чүге дээрге, дустап чораащ ужуражып көргеним дег найыралдыг кижилер хүн бүрүде чыңыг холдарын эш-өөрүнге сунуп чоруурлар.

В. СЕРЕН-ООЛ.

ӨӨРҮШКҮ, ХАРЫЫСАЛГА

Мал ажылынга он ийи чыл ажылдап, совхозумнуң малын малдап, өстүржүп келдим. Херээжен кижи эр кижи-биле бир деңге ажылдап, ниитилел амыдыралының бедик хүлээлгелерин күүседир деп чүве эрги Тываның кижилериниң дүжүнге-даа кирбес чораан. Ооң эр кижи-биле деп эргезин Конституцияда өнзалап быжыглаан, ниитилел амыдыралының бүгү адырларынга бодунуң арга-мергежилин көргүзер арганы херээженнерге база берген.

«Тээли» совхозка хой малдап келгеним чылдар иштинде төрүүр чүс хойга онаалтыр 90-дан куду эвес хураганнарны менди ап, доруктуруп келдим. 1970 чылда ол көргүзүүм эң-не бедик — 126 хураган болган. Бо юбилейлиг чылда бүгү улустуң социалистиг чарыжынга киришкеш, төрүүр чүс хойдан-на 105 хураганны камгалап ап, хой бүрүзүнге онаалтыр 2,7 кг дүктү кыргып дужаадым.

Амгы үеде Саамчыыр деп черде кыштаавыста бис. Төрүүр 230 хоювус шупту хүрменди. Малдың чем курлавыры арбын. Чайын 15 тонна сигенни белеткээш, ам кыштагда сөөртүп алдывыс.

ССРЭ Конституциязы социалистиг өнчүнү камгалаарын болгаш быжыглаарын, бодунуң шылаар шаа-биле ажылдаарын, күш-ажылдың корумчурумун быжыглаарын болгаш өске-даа чүүлдерни хамаатыларга хүлээндирип турар. Ынчангаш ол хүлээлгени бүгүде-биле бир дөмей ыдыктыы-биле күүседип чор мен.

Бөдүүн херээжен ишчи мен СЭКП обкомунуң кежигүнү, көдээ Советтиң депутады болуп, ниитилелдиң политиктиг амыдыралынга база киржип, Төрээн чуртумнуң мурнунга бедик харыысалгалыг болурун медереп билип, ажылдап чор мен. Чуртумнуң, чонумнуң бедик идегели ону менден негеп турар.

Төрээн чурту дээш, чону дээш ажылдаары дээрге-ле — совет хамаатызы кижиге өөрүшкү, аас-кежик, бедик харыысалга. Ниитилел мурнунга хүлээлгемни мен ынчаар билир мен.

М. ЧҮЛДҮМ.
Бай-Тайга районнуң Кызыл-Даг көдээ Совединиң депутады, Тыва АССР-ниң алдарлыг малчыны.

ЧОННУҢ МЕРГЕН СӨСТЕРИ

Черни — хүн, кижини — күш-ажыл каастаар.
Хүндүледир дизинзе, күш-ажылга ынакшы.
Чалгаадан — аарыыр, ажылдан — экирийр.
Амыдыралдың экизи — ажылга соруктуунда.
Ажылга ынак кижи, арта эрте турар.
Холдарга — ажыл, сеткилге — өөрүшкү херек.

Кылган ажылы экиде — кырган кижи безин чалыы ышкаш сагындырар.
Ажылдакчыны — ажылындан үнелээр.
Ажыл биле өөредилге — алдарга чедирер.
Чүге өөренген сен, аңаа херек сен.
Өөредилге — өндүр угаанче базым.
Ажыл соонда, агаарлаарга безин чиик.
Ажыл чокта — дыш чок.
Ажылдавайн дыштаныры — амыдырап билбези.

СПОРТ · СПОРТ · СПОРТ

ШЫДЫРАА МАРГЫЛДААЗЫ

Юбилейлиг чылда Кызылдың шыдыраачылары чаа клубтуг апарганы өөрүнчүг. Аңаа республиканың шыдыраа талазы-биле чемпиону ат дээш эр болгаш херээжен ойнакчыларның маргылдаазы декабрьның 2-де эгелээн.

— Бо удаада маргылдаага республиканың шилиндек шыдыраачылары киржип турар. Оларның иштинде республика чемпионнары мастерге кандидат Николай Шишигин-биле Зинаида Ооржак, Кызыл хоорайның чемпиону Виктор Смирнов, «Урожайның» чемпиону Борбак-оол Ооржак, «Спартактың» чемпиону Леонид Мохов болгаш өске-даа шыырак ойнакчылар бар,— деп, Тыва АССР-ниң Министрлер Чөвүлелиниң чанында Күш-культура болгаш спорт комитединиң даргазы А. Нурзет чемпионатты ажыдып тура чугаалааш, шыдыраачыларга чогаалыкчы чедиишкиннерни күзээн.

Республика чемпионадында 15 эр болгаш 12 херээжен шыдыраачылар алдарлыг атка чедер дээш ойнап турар.

Маргылдааның баштайгы салыында хоочун шыдыраачы Петр Беркович Кызылдың төлээлекчизи Биче-оол Ондарны удуп алган. «Урожай» спорт ниитилелиниң Бай-Тайга районнан келген ойнакчызы Мөмбүк-оол Мижит-Доржу сицилиан камгалалы-биле аңаа удур ойнаан Николай Чыргал-оолду он үш көш соонда дүжүп бээринче албадаан. «Тыва даг-дүгү» комбинаттың инженери Адыг-оол Моңгуш спартакчы Белек Ооржакты чиги-биле удуп алган. «Урожай» ниитилелиниң ойнакчызы Борбак-оол Ооржак Барыын-Хемчик районнан келген Николай Котюшевти удуп алыр аргалыг тургаш, хайымнажып алган. Өске салыглар соңгаарлаттынган.

Ийиги салыглар солун болгаш үре-түңнелдиг доозулган. Н. Шишигин удурланыкчызы Белек Ооржакты уткан. М. Мижит-Доржу Чөөн-Хемчиктиң төлээлекчизи Өнер-оол Бегзиниң чазыгларын ажыглап, база бир санны алган. Б. Ондар нарын көштер кылып, солун ойнааш, Борбак-оол Ооржакты дүжүп бээринче албадаан. Н. Чыргал-оол база-ла чазыглыг ойнааш, Н. Котюшевке уттурган. Өвүр районнуң ойнакчызы А. Кызыл-оол Ооржак тывызык ойнап, А. Моңгушту тиилеп алган. Хеймер-оол Ондар оюнның эгезинден чазыглар кылып эгелээш, П. Берковичиге дүжүп берген. Б. Ооржак биле В. Смирновтуң салыы соңгаарлаттынган.

Херээжен ойнакчыларның иштинде чүгле чаңгыс ийиги разрядтың шыдыраачызы бар. Ийи салыг соонда Тываның көдээ ажыл-агый дуржулга станциязының эртем ажылдакчызы Зинаида Ооржак, Кызылда башкы институдунуң студентилери Любовь Саая биле Татьяна Хертек, Эрзин районнуң төлээлекчизи Лариса Пономарева, көдээ ажыл-агый техникумунуң сургуулу Тамара Ховалыг олар түс-түзүнда 2-2 санны чедип алганнар.

РЕДАКЦИЯНЫҢ АДРЕЗИ

Кызыл, Щетинкин-Кравченко кудумчузу бажыы № 3. ТЕЛЕФОННАРЫ: Редакторнуу 24-63, редакторнуң оралакчыларының 35-24, пропаганда килдизиниң 23-54, харыысалгалыг секретарьның 23-35, партийжи амыдырал килдизиниң 37-13, культура килдизиниң 23-54, көдээ ажыл-агый килдизиниң 21-47, үлетпүр килдизиниң 22-64, чагаа килдизиниң 41-27, информация база совет тургузуу килдизиниң 20-60, бухгалтерияның 31-75, корректорларның 27-41. Солун келбейн барганда 32-75 телефонче долгаар.

Солун неделяда
6 катап үнер

Тыва АССР-ниң Министрлер Чөвүлелиниң чанында Тываның ном үндүрер чериниң республика типографиязы (Кызыл, Щетинкин-Кравченко кудумчузу 1). ТС—00977.